

Gediminas Navaitis

Andrius Karaliūnas

Pramoga ir laimėjimai: loterijų tyrimai Lietuvoje

Vilnius

2024

Turinys

Pratarmė	3
1. Loterijų savitumas, istorija ir dabartis	4
Ką vadinti loterija?.....	4
Loterijų istorija.....	5
Šiuolaikinės loterijos.....	7
2. Loterijos Lietuvoje	8
Loterijų tyrimai	10
Loterijų tyrimų metodologija.....	10
Loterijų ekonominė reikšmė.....	12
Loterijų paplitimas.....	15
Loterijų laimėtojai.....	16
Žaidimo loterijose motyvai.....	19
Kultūrinė loterijų reikšmė.....	24
Žaidžiančio loterijose psichologinis portretas.....	30
Visuomenės požiūris į loterijas.....	32
Atsakingas žaidimas loterijose.....	35
Pabaiga	39
Literatūra.....	43

Pratarmė

Noras patirti jaudulį laukiant nežinomos baigties ir tikintis sėkmės, viltis greitai ir lengvai praturtėti yra žmogaus psichologijos ypatybė. Jos priešingybė – nuobodulys ir rutina. Saugus azarto poreikio tenkinimo būdas – loterijos.

Nepaisant ilgametės loterijų istorijos, jų ekonominė reikšmė, visuomenės požiūris į jas, žaidžiančių psichologija vis dar nepakankamai ištirta.

Loterijų tyrimų stokojama ir Lietuvoje. Dėl nepakankamo loterijų paslaugų mokslinio pažinimo, Mykolo Romerio universiteto tyrėjų grupė atliko ne vieną loterijų tyrimą, kuriuos inicijavo Lietuvos Loterijų asociacija (LA).

Tyrimais siekta visapusiškai įvertinti loterijų paplitimą, poveikį visuomenei, vykstančius loterijų vertinimo ir žaidėjų elgesio pokyčius. Jų apžvalgai skiriama ši studija, kurioje pristatomos temos suteikia glaustą, bet išsamiausią informaciją apie loterijas Lietuvoje.

1. Loterijų savitumas, istorija ir dabartis

Ką vadinti loterija?

Loterija, rašoma „Encyclopaedia Britannica“ (liet. Britų enciklopedija), kuri siekia pateikti visas žmonijos žinias kiek įmanoma išsamiau, tai žaidimas pagal nustatytas taisykles. Žaidžiantis loterijoje įsigyja bilietus, suteikiančius galimybę laimėti prizus (piniginius arba daiktinius). Laimėjimas pagal loterijos bilietą yra atsitiktinis ir negali būti niekaip kitaip nulemtas.

Skiriamos momentinė (netiražinė) ir tiražinė loterijos. Momentinės loterijos bilieto savininkas, įsigijęs bilietą, iš karto gali sužinoti ar laimėjo. Tiražinės loterijos bilieto savininkas gali sužinoti ar laimėjo, įvykus lošimo tiražui. Tiražinė loterija būna klasikinė, skaičių, paprastoji, sporto ir kt.

Tradicinėje loterijoje laimima, kai įsigytame biliete iš anksto išspausdinti skaičiai ar kiti ženklai sutampa su tiražo metu iškritusiais skaičiais ar kitais ženklais. Joje laimėjimo dydį lemia sutapusių skaičių ar ženklų kiekis. Kiekvienas bilietas turi savo numerį, kuriam gali tekti laimėjimas, o laimėjimų skaičius ir dydžiai nustatomi iš anksto.

Skaičių loterijos bilietuose spausdinama tam tikra skaičių aibė, iš kurios loterijos dalyvis užbraukia paties pasirinktą skaičių variantą. Laimėjimo dydis gali priklausyti nuo už bilietą sumokėtos sumos, parduotų bilietų skaičiaus, laimėjimams skirtų lėšų sumos ir laimėjusių bilietų skaičiaus.

Pagal bilietų platinimo, duomenų apdorojimo ir laimėjimo išmokėjimo technologijas skiriama tiesioginio ryšio kompiuterinė (bilietai parduodami, laimėjimai išmokami per įvairiose vietose esančius specialius terminalus), netiesioginio (nenaudojami tiesioginio ryšio terminalai), telefoninio (informacija perduodama telefonu, už dalyvavimą loterijoje atsiskaitoma telefono ryšio operatorių pagalba), internetinio (informacija perduodama internetu, už dalyvavimą atsiskaitoma naudojantis internetine bankininkyste) ryšio loterija.

Loterijas organizuoja valstybė, vietos savivaldos, komercinės, labdaros ir kitos organizacijos.

Didžiausios pasaulyje organizuojamos loterijos: „Mega Millions“, „Powerball“, „EuroMillions“, „Eurojackpot“.

Trumpas loterijų pristatymas liudija, kad tai itin įvairaus pobūdžio pramoga.

Loterijų istorija

Turto paskirstymo burtų keliu nustatymas žinomas nuo seniausių laikų. Senajame Testamente rašoma, kad Dievas nurodė Mozei burtais padalyti žemę tarp Izraelio žmonių. Antikinėje Romoje populiari vakarieniškos pramoga buvo apoforeta (gr. „tai, kas parsinešta namo“), kurios metu šeimininkas dalino medžio gabaliukus su simboliais, o vakarui baigiantis prieš paveiksliukus, žymėjusius svečiams skirtas išsinešti namo dovanas. Imperatoriai plebėjams per šventes nemokamai dalijo bilietėlius, kurių savininkai gaudavo prizus.

Didžiosios kinų sienos statybai finansuoti taip pat naudotos iš žaidimo, panašaus į loteriją, gautos pajamos.

Ankstyvaisiais viduramžiais loterijos sunyko, bet vėl atgimė stiprėjant miestams, kurių valdžia turėjo pakankamai galios kontroliuoti loterijų vykdymą ir užtikrinti laimėjimo išmokėjimą, o gyventojai sudarė dideles, sutelktas vartotojų grupes, leidusias loterijoms tapti gana pelningoms.

Pirmąją teisiškai patvirtinta loterija laikoma 1446 m. olandų dailininko Jano Van Eycko našlės surengta jos vyro paveikslų loterija.

Numerių loterija išrasta 1515 m. Genujoje. Ji panaudota renkant atstovus į miesto savivaldos instituciją. Į urną buvo sumesta 90 lapelių su kandidatų pavardėmis ir išmaišius ištraukti penki. Patirtis renkant valdžią panaudota ir socialinėms problemoms spręsti. Neapolyje, atrinkus 90 vargstančių merginų, ištraukti burtai lėmė penkioms iš jų skirtą piniginę paramą. Taip loterijos organizatoriai padovanojo kelioms merginoms kraitį. Ir Genujoje, ir Neapolyje dėl rezultatų buvo lažintasi. 1530 m. Italijoje surengta pirmoji loterija, kurios laimėtojai gavo piniginius prizus.

Burtų traukimo, loterijų organizavimo patirtimi vėliau pasinaudota ir kituose Italijos miestuose didelių viešųjų darbų finansavimui. Antai, Venecijoje pajamomis iš loterijos finansuota Rialto tilto per Didįjį kanalą statyba (Kruckeberg, 2014).

Šie pavyzdžiai gali būti laikomi loterijų „5 iš 90“, „Superloto“, kuriose bandoma atspėti skaičius, ištaka. Juos galima sieti ir su ekonominių bei socialinių gėrybių paskirstymu. Pavyzdžiui, imigracinių vizų į JAV („žaliosios kortelės“) loterija.

Loterijos plito kaip priemonė gausinti valstybės pajamas, remti labdarą ir viešąsias statybas. Labdaros finansavimui loterijos buvo panaudotos 1549 m. Nyderlanduose, norint pastatyti Amsterdamo bažnyčios bokštą, o 1561 m. – išplėsti našlaičių namus. Anglijos karalienė Elžbieta I organizavo viešas loterijas XVI a., siekdama surinkti pinigų Londono aprūpinimo vandeniui

sistemai. Tuo metu loterijos intensyviai reklamuotos, rengtos jų pristatymui skirtos eitynės su fakelais gatvėse.

1612 m. Virdžinijos kompanija gavo Anglijos karaliaus Jokūbo I leidimą organizuoti loterijas, skirtas finansuoti Amerikos Džeimstauno gyvenvietės plėtrą. Vėliau loterijos suvaidino reikšmingą vaidmenį finansuojant JAV nepriklausomybės karą. Vienas Jungtinių Valstijų nepriklausomybės deklaracijos autorių Bendžaminas Franklinas rašė, kad sukviesti vyrus ginti laisvę nėra sunku, tačiau trūksta pinigų juos aprūpinti ir apginkluoti. 1776 m. Kontinentinis kongresas, Amerikos revoliucijos metu tapęs valdančiąja JAV institucija, balsavo dėl loterijos, skirtos surinkti lėšas besikuriančiai valstybei ir jos gynybai. Loterijose surinktais pinigais finansuota 50 koledžų, 300 mokyklų, 200 bažnyčių statyba, paremti Harvardo, Yale, Princetono, Kolumbijos universitetai.

Viena seniausių pasaulyje loterijų „Staatsloterij“ (Valstybės loterija) įkurta Olandijoje 1726 metais. Ji populiarė iki šiol, nes žaidėjai žino, kad didžiulė dalis surinktų lėšų skiriama labdarai ir įvairiems fondams, remiantiems sveikatinimo bei aktyvaus gyvenimo būdo palaikymo projektus.

Prancūzijoje loterijos išpopuliarėjo, kai XVI a. pradžioje jas ėmėsi globoti karaliaus Pranciškus I. Siekiant įrodyti, kad loterija organizuojama sąžiningai, 1776 m. buvo įkurta Prancūzijos karališkoji loterija. Liudviko XVI ministrai ją laikė būdu išvengti diskusijų su Paryžiaus parlamentu dėl mokesčių ir gauti papildomų pajamų valstybei.

Drauge su loterijų plėtra tobulintas ir jų teisinis reguliavimas. 1749 m. Austrijos imperatorienė Marija Theresia uždraudė užsienio loterijas, kad jokie pinigai nepatektų į priešišku kaimyninių šalių, ypač Prūsijos ir Bavarijos, tuščius išdus.

1794 m. Prūsijos įstatymai labai išsamiai apibrėžė loterijų organizatorių teises ir pareigas. Nustatyta, kad loterijos bilietas patvirtina sutartį tarp organizatoriaus ir žaidėjo, kad sprendimas dėl nuosavybės teisės į prizą priimamas burtų būdu, kad žaidimų skolos negali būti išieškotos (Bauer, 1997).

XIX a. loterijų bilietai buvo brangūs ir daugeliu atveju jos buvo aukštesniųjų klasių pramoga. 1816 m. Anglijos loterijos bilieto vertė buvo 14 svarų sterlingų, o kai kurie bilietai parduoti už 24 svarus. Tai gerokai viršijo visų, išskyrus turtingiausius, galimybes. Brangūs loterijų bilietai paskatino jų dalies įsigijimą. Antai, šešioliktojo bilieto dalį buvo galima įsigyti už kiek daugiau nei svarą. Panaši loterijų raida ir JAV. Dėl didelių loterijos bilietų kainų juos apsimokėjo klastoti. Tai skatino nusivylimą loterijomis ir penkiasdešimtaisiais XIX a. metais daug valstijų

atsisakė viešųjų loterijų, tačiau privačios loterijos veikė (Doyle, 2018). Drauge tai tapo postūmiu loterijas padaryti labiau prieinamas. JAV XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo galima įsigyti kai kurių loterijų bilietą už 0,01 USD. Todėl loterijos itin išplito tarp gaunančių mažas pajamas (Shelley, 1989).

Loterijų ribojimo politika nederėjo su papildomų valstybių finansavimo šaltinių paieškomis, todėl loterijų priimtumas buvo vis labiau pripažįstamas, o drauge aiškiau nustatomos jų kontrolės ribos (Munting, 2002).

Šiuolaikinės loterijos

Loterijų plėtra itin paspartėjo XX amžiuje. Šalys, kurios buvo atsisakiusios loterijų, vėl jas leido. Loterijos paplito Afrikoje ir Azijoje. Net komunistinės šalys turėjo savo valstybines loterijas.

1956 m. buvo įkurta Tarptautinė loterijų asociacija, kuri nuo tada kas dvejus metus rengia kongresus, skirtus loterijų aptarimui. (Willmann, 1999)

Loterijų ir jų vykdymo sąlygų įvairovės apžvalga būtų daug platesnės studijos tema. Čia, kaip savitas fonas lietuviškų loterijų tyrimams, glaustai pristatoma kelių, besiskiriančių savo socialiniu ir ekonominiu lygiu šalių, kuriose rengiamos loterijos, situacija.

JAV pirmoji moderni, vyriausybės valdoma loterija buvo įsteigta 1934 m. Puerto Rike. Šiuo metu jos dažniausiai rengiamos valstijose. Daugelis jų priklauso konsorciumams. Loterijų populiarumas ir prizų dydis nuolat auga. 2022 m. „Powerball“ pasiekė didžiausio JAV loterijos istorijoje rekordą – laimėjimas buvo 2 mlrd. USD. Daugelyje loterijų laimėtojas gali pasirinkti tarp anuiteto mokėjimo arba vienkartinio mokėjimo. Loterijų anuitetai dažnai yra nuo 20 iki 30 metų.

Didžiausia (vertinant pagal bendrą laimėjimo sumą) yra Ispanijos Kalėdų loterija. 2012 m., jei būtų parduoti visi bilietai, bendra prizų suma būtų buvusi 2,52 mlrd. EUR. (Buvo parduota 70 proc. bilietų).

Indijoje visas loterijas organizuoja valstijų vyriausybės, tačiau jas leidžia tik 13-a valstijų, o 15-oje jos draudžiamos. Loterijos uždraustos Katarė, Saudo Arabijoje, Irane ir Indonezijoje.

Šie, keli pavyzdžiai, rodo, kad tiek teisinis loterijų reguliavimas, tiek jų ekonominis ar socialinis vaidmuo yra itin įvairus. Dėl šios įvairovės nacionalinėms loterijoms netaikomi ES teisės aktai, leidžiantys laisvą prekių ir paslaugų judėjimą. Tačiau loterijų internete prieinamumas akivaizdžiai liudija, kad tokia politika atgyveno. Pasaulio banko duomenimis, apie 60 proc. pasaulio gyventojų turi prieigą prie interneto. Vis labiau plintant internetui, išaugo nešiojamųjų ir planšetinių kompiuterių, išmaniųjų telefonų naudojimas. Tai buvo naudinga loterijų rinkai, tad per pastaruosius metus sparčiai išplito internetinės loterijos sistemos. Be to, naujosios technologijos suteikė naujų galimybių kitų formų loterijoms, pavyzdžiui, atsirado vaizdo loterijų terminalai.

2. Loterijos Lietuvoje

Panaši į pristatytą loterijų raida ir Lietuvoje. Abiejų Tautų Respublikoje (ATR) 1748 m. buvo surengtas pirmasis dokumentuotas žaidimas, kuriame traukti burtai, o gautos pajamos buvo skirtos labdarai. Apie jas rašyta, kad: „Loterija yra geras dalykas pats savaime, teisingas, visose ir geriausiai valdomose šalyse ir pačioje Romoje praktikuojamas visuomenės labui“. 1768 m., ATR Seimas priėmė dekretą, leidžiantį įsteigti loteriją, kuri tapo vienu iš valstybės pajamų šaltinių. Po metų už paskolą, šios loterijos kontrolė buvo perduota Genujos bendrovei, kuri organizavo loteriją pavadinimu „Lotto di Genova“. (Nowak, 2017)

Lietuviškų loterijų istorija prasideda 1918 metais, atkūrus Lietuvos valstybę. Tada buvo nustatyta loterijų organizavimo tvarka. Leista rengti loterijas, kurių prizai negalėjo viršyti 7500 litų. Tokias loterijas galėjo rengti įvairios įstaigos, visuomeninės organizacijos, net pavieniai asmenys. Nebuvo ribojama tik Raudonojo Kryžiaus loterija. Jos bilietai pagal galimo prizo dydį skirstyti į penkias klases. Trečdalis loterijos pelno buvo skiriama Raudonojo Kryžiaus organizacijai, du trečdaliai – labdaros ir socialinės globos įstaigų reikmėms. 1932 m. vietoje jos imta rengti valstybės loteriją.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, joje pradėti platinti kai kurių sovietinių draugijų rengiamų loterijų, o nuo 1945 m. – valstybinės loterijos bilietai. 1958 m. pradėta kasmet rengti respublikinę valstybinę piniginę daiktinę loteriją. Pusė surinktų pinigų buvo skiriama laimėjimams. Visas loterijos išlaidas dengė Lietuvos biudžetas, o už parduotus bilietus gautos pajamos buvo įskaitomos į vietos biudžetus. Dar buvo platinami SSRS SDAALR (Savanoriškosios draugijos

armijai, aviacijai ir laivynui remti), Žurnalistų, Dailininkų sąjungos, sporto (sportloto, sprinto) loterijų bilietai. Lėšos iš šių loterijų naudotos tų organizacijų reikmėms.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tęsiant prieškarinio Lietuvos tradicijas, pirmąją loteriją (momentinę loteriją „Olimpas“) 1990 m. organizavo Lietuvos tautinis olimpinis komitetas (LTOK). 1992-aisiais metais LTOK įkūrė loterijų organizavimo bendrovę „Olifėja“. Iš loterijos bilietų pardavimo gautomis pajamomis remiamas pasirengimas ir dalyvavimas olimpinėse žaidynėse bei kitose pasaulinėse sporto varžybose, skatinama sporto plėtra šalyje. 1995 m. ši bendrovė pradėjo pardavinėti tiesioginio ryšio olimpinės loterijos „Perlas“ bilietus, o 2006 m. surengė pirmąją Lietuvoje internetinę ir telefoninę loteriją.

Lietuvoje loterijų organizavimo tvarką reglamentuoja Loterijų įstatymas, priimtas 2003 m., ir vėliau tobulintas. Įstatymas numato, kad loterijos laimėjimų fondą turi sudaryti ne mažiau kaip 50 proc. nominaliosios bilietų vertės. Mažiausio laimėjimo vertė negali būti mažesnė už loterijos bilieto kainą. Loterijos organizatoriai 8 proc. nominaliosios išplatintų bilietų vertės privalo skirti labdarai ir paramai.

Loterijų organizavimo valstybinę priežiūrą vykdo Lošimų priežiūros tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Ji išduoda licencijas ir leidimus organizuoti didžiąsias loterijas.

Dalyvaujantys loterijose Lietuvoje dėl prizų varžomasi ne tik tarpusavyje, bet ir su kitų Europos šalių gyventojais. Nuo 2011 m. Lietuvoje organizuojamas „Vikingslotto“ loterija, kuri dėl bendro „Aukso puodo“ ir „Didžiojo prizo“ suteikia progą varžytis ne tik Lietuvos, bet ir Norvegijos, Danijos, Islandijos, Švedijos, Suomijos, Estijos, Latvijos ir Slovėnijos gyventojams. Galimybę laimėti didžiausią prizą Lietuvoje šiuo metu turi loterijos „Eurojackpot“, kuriame dalyvauja 17 valstybių, žaidėjai.

2009 m. įsteigta Lietuvos loterijų asociacija (LLA), vienijanti didžiausias šalyje loterijų organizavimo, loterijų aptarnavimo, loterijoms skirtų produktų kūrimo ir gamybos paslaugas teikiančias bendroves. Asociacija skatina loterijų organizatorius savo profesinę veiklą vykdyti laikantis pažangiose ir brandžiose loterijų organizavimo rinkose nuosekliai diegiamų atsakingo žaidimo standartų, t. y. veiklos skaidrumo ir loterijų dalyvių informavimo apie žaidimo sąlygas ir atsitiktinumo reikšmę žaidime, bei pažeidžiamų visuomenės grupių (visų pirma – vaikų ir nepilnamečių) apsaugos nuo neatsakingo žaidimo principus.

Vieningą atsakingo žaidimo standartą diegia Europos loterijų asociacija (EL). Ji nurodo, kad atsakingas žaidimas organizuojamas remiantis moksliniais tyrimais, nuolatiniu darbuotojų mokymu, verslo partnerių įtraukimu į atsakingo lošimo organizavimą, tinkamu loterijų bilietų apipavidalinimu, reklama ir rinkodara, kuri apsaugotų pažeidžiamas pagal amžių, socialinį statusą ar žaidimo įpročius žaidėjų grupes bei nuotolinių žaidimo galimybių kontroliavimu, žaidėjų tapatybės nustatymu ir galimybės riboti dalyvavimą loterijose sudarymu, pilnos ir prieinamos informacijos loterijų dalyviams suteikimu, bendradarbiavimu su priežiūros institucijomis ir pagalbos probleminiams žaidėjams suteikimu. Didžiausia Lietuvos loterijų organizatorė „Olifėja“ yra gavusi Europos loterijų asociacijos Atsakingo žaidimo sertifikatą. (European Lotteries (2018) - <https://www.european-lotteries.org>).

Lietuvos loterijų asociacijos narės rūpinasi savo žaidėjais ir skatina atsakingą žaidimą. Jei kai kuriems žmonėms būtų sunku kontroliuoti laiką ir pinigus žaidžiant loterijose, „Olifėja“ ir „Euloto“ interneto svetainėse įdiegė papildomą įrankį – galimybę žaidėjams patiems nuspręsti, kiek laiko ir kiek lėšų jie nori skirti šiai pramogai. Tokia praktika yra remiama EL asociacijos ir taikoma pažangiose loterijų organizavimo rinkose.

2. Loterijų tyrimai

Loterijų tyrimų metodologija

Ne vienas azarto, loterijų tyrėjas pastebi, kad mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių tyrimų, grįstų skirtingomis metodologinėmis nuostatomis. Todėl šiuo metu svarbu ne tik rinkti naujus duomenis apie loterijas, bet ir juos nagrinėti taip, kad atsirastų galimybės palyginti duomenis tarptautiniu, tarpregioniniu, tarpkultūriniu ar longitudiniu aspektu (Williams, Hodgins, Smith, 2007). Studija „Pramoga ir laimėjimas: loterijų tyrimai Lietuvoje“ atitinka šią metodologinę nuostatą. Joje pristatomi ir lyginami 2017-2022 metų tyrimai, kurių rezultatai publikuoti monografijose ir mokslo straipsniuose.

Tyrimų pradžia 2016-ieji metai. Tada buvo atlikta mokslinės literatūros, analogiškų užsienio šalyse atliekamų tyrimų bei Lietuvos loterijų ekonominės padėties analizė. Ji vėliau kartota ir papildyta. Taip pat, adaptuojant viešai prieinamus pasaulinėje loterijų tyrimų praktikoje taikomas metodikas, parengtas klausimynas, kurio dalis klausimų naudota visuose vėlesniuose tyrimuose. Rengiant klausimyną pasinaudota bene daugiausia patirties tiriant loterijas ir žaidimus turinčios

Jungtinės Karalystės Lošimų komisijos patirtimi ir naudojamais instrumentais (Wardle, Moody, Spence, Orford, Volberg, Jotangia, Griffiths, Hussey, Dobbie, 2011).

Klausimynas yra standartizuotas duomenų rinkimo būdas, kai apklausos metu kiekvienas tyrimo dalyvis turi galimybę atsakyti į klausimus tokiomis pačiomis sąlygomis (Creswell & Creswell, 2021). Tokiu būdu surinkti duomenys gali būti lyginami, o taikant statistinius skaičiavimus gauti analizės rezultatai pritaikomi visai populiacijai (Tracy, 2019).

Apklausos būdas – interviu respondento namuose. Respondentų kiekis (N – 1000) ir atranka reprezentavo Lietuvos gyventojus. Tyrimų generalinė aibė yra ta Lietuvos populiacijos dalis, kuri galėtų pasinaudoti loterijų paslaugomis

Respondentų atrankos metodas – daugiapakopė, tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Tikimybinė atranka atlikta išlaikant proporcijas pagal amžių, lytį ir gyvenamąją vietą.

Pristatomi tyrimai modeliuoti pagal longitudinalinio panelinio tyrimo dizaino modelį (Blakie, 2010; Edmonds & Kennedy, 2017), kur tyrimo analizės vienetai stebimi tam tikrais intervalais taikant tą pačią metodiką. Tai leidžia sukaupti daugiau vertingos informacijos ir giliau vertinti tiriamąjį reiškinį. Daugeliu atvejų toks tyrimas turi pranašumą, palyginti su vienkartiniais ar skerspjūvio tyrimais, nes duomenys renkami iš tos pačios imties skirtingais laiko momentais.

Modeliuojant tyrimą buvo įvertinta socialinių tyrimų įvairovė ir specifika, todėl siekta vadovautis socialinių tyrimų metodologinėje literatūroje akcentuojamu trianguliacijos principu, reiškinio pažinimo tyrimui tarpusavyje derinti skirtingus kiekybinius, kokybinius ir mišrius metodus, taip išvengiant gautų tyrimo rezultatų spekuliatyvumo (Kardelis, 2017). Creswell & Creswell, 2021).

Visi tyrimų dalyviai tyrimuose dalyvavo savo noru. Apklausa buvo vykdoma laikantis ESOMAR etikos kodekso (ESOMAR, 2016).

Kiekybinius tyrimus papildė kokybiniai tyrimai (“Focus” grupės, psichologinio konsultavimo duomenų analizė).

Studijoje remtasi ir antrine duomenų analize, apžvelgiami ne tik Mykolo Romerio universiteto (MRU) tyrėjų grupės surinkti duomenys, bet ir kiti, visų pirma – oficialios statistikos šaltiniai.

Svarbu pažymėti, kad organizuodama ir prisidedama prie aptariamų tyrimų LLA nuosekliai ir visapusiškai plėtė loterijų pažinimą.

Loterijų ekonominė reikšmė

Pagrindinis dalyvavimo loterijose požymis – loterijos bilietų pirkimas. Tyrimo rezultatų analizė rodo, kad 2017 m. loterijų, kurių laimėjimo reikia laukti, ar momentinių loterijų bilietus pirkė du trečdaliai respondentų (65,3 proc.). Per penkerius metus perkančių šių loterijų bilietus sumažėjo beveik penktadaliu. Tokį pokytį lėmė COVID-19 pandemija ir sparti internetinių loterijų plėtra.

Drauge su loterijos bilietų pirkimo mažėjimu keitėsi juos perkančiųjų demografinės charakteristikos. 2017 metais kiek didesnę dalį pirkusiųjų loterijos bilietą respondentų sudarė vyrai (vyrai – 67,0 proc., moterys – 64,0 proc.). 2022 metais loterijos bilietus dažniau pirkė moterys (vyrai – 45,3 proc., moterys – 48 proc.). Keitėsi ir išlaidos loterijoms. 2022 m. 11-30 eurų skyrė tris kartus didesnis respondentų skaičius nei 2017 m. (Navaitis, Indrašienė, Jegelevičienė, Merfeldaitė, Pralapas, Railienė, 2022)

Lietuva loterijos bilietų pirkimu neišsiskiria nuo kitų Europos Sąjungos (ES) šalių, kuriose šio laisvalaikio būdų paplitimas svyruoja apimdamas nuo dviejų iki keturių penktadalių populiacijos (Griffiths, 2017). Toks dalyvavimo loterijose mastas patvirtina jų socialinę, kultūrinę ir ekonominę reikšmę.

Pagrindinės ekonominių reiškinių vertinimo kryptys yra makroekonominės (ekonomikos kaip visumos, nacionalinių pajamų, bendro vidaus produkto) ir mikroekonominės (asmens, namų ūkio ir pan.). Pagal jas tikslinga įvertinti ir loterijas.

Loterijos bilietams ir prizams išleidžiamos sumos, XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje kas dešimtmetį padvigubėja. Pasaulinė loterijų rinka 2014 m. buvo 292,7 milijardų JAV dolerių USD (WLA, 2015), o 2021-aisiais – 300,6 mlrd. USD. Prognozuojama, kad per dešimtmetį ji pasieks 430,4 mlrd. USD. Didžiausią pasaulinės rinkos dalį užima Šiaurės Amerikos regionas. Pagrindinis rinkos augimo veiksnys – didėjantis internetinių loterijų patrauklumas, o pagrindinis rinką ribojantis veiksnys – valdžios vykdoma loterijų suvaržymo politika (Naga, Vitika, 2022).

Lietuvoje organizuojamų loterijų veiklos ekonominiai rodikliai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Loterijų veiklos ekonominiai rodikliai

<u>Metai</u>	Išplatintų bilietų skaičius, vienetais	Bilietų apyvarta (pardavimo pajamos) eurais	Išmokėti laimėjimai eurais	Rezultatas iš loterijų veiklos eurais
<u>2012</u>	82 117 389	45 328 796	21 495 135	23 833 661
<u>2013</u>	81 186 587	50 604 090	26 439 171	24 164 919
<u>2014</u>	100 031 300	58 125 108	31 499 681	26 625 427
<u>2015</u>	85 227 805	73 513 338	39 295 654	34 217 684
<u>2016</u>	83 590 501	83 396 069	44 882 409	38 513 660
<u>2017</u>	88 869 256	91 664 184	50 581 288	41 082 896
<u>2018</u>	104 831 127	105 122 490	58 294 082	46 828 408
<u>2019</u>	116 160 592	113 890 906	64 031 429	49 859 477
<u>2020</u>	114 172 581	106 312 699	59 415 481	46 897 218
<u>2021</u>	117 400 761	129 112 461	71 704 826	57 407 635
<u>2022</u>	108 516 381	135 243 234	78 866 935	56 376 298

Šaltinis. Didžiausias loterijas organizuojančių bendrovių finansinės ataskaitos - <https://lpt.lrv.lt/lt/loteriju-organizatoriai/veiklos-ataskaitos-1>

Analizuojant duomenis apie loterijas reikia pažymėti, kad Lietuvoje loterijų organizatorių teikiama labdara ir parama, nemenkai prisideda prie visuomenei svarbių sporto, meno, mokslo ir kitų projektų finansavimo. 2022 m. labdarai buvo skirta beveik 6 milijonų eurų.

1 lentelėje pateikti duomenys patvirtina, kad loterijos yra svarbi pramogų industrijos dalis ir išlaidos joms auga. Ji rodo, kad loterijos, vertinant jas makroekonominio lygmeniu, teikia akivaizdžią naudą valstybei per surenkamus mokesčius, kuriamas darbo vietas bei investicijas.

Sudėtingiau įvertinti loterijų poveikį atskiriems namų ūkiams. Tam reikia specialių tyrimų.

Valstybės duomenų agentūra, kiekvienais metais atlikdama namų ūkių biudžetų tyrimus, vertina gyvenimo lygį, analizuoja namų ūkių pajamas ir vartojimo išlaidas. Ekonominiuose tyrimuose namų ūkis apibrėžiamas kaip ekonominis vienetas, tenkinantis materialinius jo narių, sujungusių savo pajamas ir bendrai juos vartojančius, poreikius.

Namų ūkis dažnai sutapatinamas su šeimos ūkiu. Jo veikla yra savitas ekonominių procesų visuomenėje atspindys. Atskiros šeimos ar žmogaus sprendimas vartoti, ką vartoti ar atidėti vartojimą ateičiai, taupyti susilieja su kitų ūkių sprendimais ir reikšmingai paveikia ekonominius visuomenės rodiklius. Todėl svarbu įvertinti atskirų išlaidų, tarp jų ir išlaidų loterijoms, poveikį gerovei.

Aptariant asmenų ar šeimų išlaidas loterijoms dera pastebėti, kad loterijos bilietų pirkimas nėra racionali investicija ir neturėtų būti vertinama tik finansiniu požiūriu, bet ir dalyvavimo naudingumu, kuris nesusijęs su prizo dydžiu (Burger, Hendriks, Pleeging, van Ours, 2020). Todėl dalyvavimą loterijose reikėtų grįsti ne tik finansiniu loterijų aspektu, bet ir pramogos prieinamumu.

2017 m. bendrovės „Kantar TNS“ atliko loterijų rinkos tyrimą. Jo duomenimis, statistinis Lietuvos gyventojas loterijoms tuo metu vidutiniškai išleido 2,7 euro per mėnesį. Tas pats tyrimas parodė, kad loterijose bent kartą per metus dalyvavo 63 proc. šalies gyventojų. Taigi, skaičiuojant tik loterijoje dalyvaujančius asmenis, žaidėjai Lietuvoje loterijoms vidutiniškai skyrė 4,3 euro per mėnesį. Palyginimas su kitomis šalimis rodo, kad tik keliose ES šalyse loterijoms yra išleidžiama mažiau pinigų nei Lietuvoje. Vartotojų įpročių tyrimas bilietų platinimo vietose parodė, kad dažniausiai žmonės nusiperka po vieną loterijos bilietą. (Ar lietuviai aktyviai dalyvauja loterijose? Kiek vidutiniškai išleidžiama loterijų bilietams? - <https://www.loterijos.lt/duk/17#c-1/t-4>)

Šio tyrimo duomenis prasminga gretinti su vėlesnių tyrimų duomenis ir įvertinti dalyvavimo loterijose pokyčius. Išsami išlaidų loterijoms analizė buvo atlikta 2021 metais. Ji parodė, kad vidutiniškai žaidžiantys loterijose, kurių tiražo reikia laukti, per mėnesį joms išleidžia 6,2 eurų. Momentinėms loterijoms per mėnesį išleidžiama 6,1 eurų. Kiek didesnė suma išleidžiama elektroninėse loterijose – 10,8 eurų.

Gretinant 2017 ir 2022 metų tyrimo respondentų atsakymus pagal vidutines mėnesio pajamas šeimos nariui, nustatyta, kad 2017 m. loterijos bilietus kartą per savaitę dažniau buvo linkę pirkti respondentai, kurių mėnesio pajamos minimalios – iki 200 eurų (32,1 proc.), o 2022 m. tie, kurių pajamos vienam asmeniui sudaro 401 eurą ir daugiau (22,5 proc.).

2017 m. didžiausia dalis apklaustųjų loterijos bilietams skyrė iki 4 eurų (57,2 proc.), o 2022 m. – nuo 5 iki 10 eurų (46,2 proc.). Iki 4 eurų per mėnesį loterijos bilietams daugiausiai skiria respondentai iki 21 metų (2017 m. – 74,3 proc., 2022 m. – 67 proc.) ir virš 70 metų (2017 m. – 67,5 proc., 2022 m. – 40,6 proc.) amžiaus.

Santykinė žaidžiančiojo biudžeto išlaidų dalis loterijoms yra mažesnė nei 1 proc. žaidėjo pajamų.

Atskirų asmenų loterijų bilietams išleidžiamos pinigų sumos nėra jiems reikšmingos, nedaro ir negali padaryti įtakos asmeniniam ar šeimos biudžetui. Žaidžiantieji loterijose apie 90 proc. atvejų apsiriboja 1-2 loterijos bilietų pirkimu, tai patvirtina, kad žaidėjams svarbus dalyvavimo loterijoje procesas, o ne žūtbūtinis siekis laimėti (Žilinskienė, Filipavičius, Zabarskaitė, Navaitis, 2021).

Loterijų paplitimas

Šiandien loterijų pasiūla didelė ir įvairi. Galima žaisti loterijose, kurių laimėjimo reikia laukti ir momentinėse, antžeminėse ir virtualiose loterijose. Kiekviena loterijų rūšis savaip patraukli ir atitinka ją pasirinkusių poreikius.

Loterijos, kurių laimėjimo reikia laukti. Jau pažymėta, kad per penkmetį sumažėjo perkančių šių loterijos bilietus. Drauge keitėsi ir vidutinis jų pirkėjas. Lyginant 2017 m. ir 2022 m. tyrimų duomenis, nustatyta, kad 2017 m. kiek didesnę dalį iš pirkusiųjų loterijos bilietą respondentų sudarė vyrai (67,0 proc.), o 2022 metais jų buvo 45,3 proc.

Lyginant abiejų tyrimų duomenis dalyvių amžiaus aspektu, pokyčiai nežymūs. Visuose tyrimuose rečiau loterijos bilietus pirko 18-25 m. amžiaus ir vyresni nei 70 metų asmenys.

Dažniausiai loterijų bilietus pirko ir perka turintys profesinį ir aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą. Dauguma jų yra aptarnaujantys, techniniai darbuotojai arba kvalifikuoti darbininkai.

Nuo 2017 m. iki 2022 m. išaugo neįgaliųjų (nedirbančių) žmonių loterijos bilietų pirkimas.

Vertinant respondentų loterijos bilietų pirkimo dažnį per pastaruosius 12 mėnesių, nustatyta, kad dažniausiai loterijos bilietą respondentai pirko kartą per savaitę (2017 m. – 26,4 proc., 2022 m. – 18,9 proc.). Panaši respondentų dalis perka loterijos bilietus kartą per mėnesį. Likusieji loterijos bilietus pirko nereguliariai 1-5 kartus per metus. Perkančių bilietus dažnai, t. y. kelis kartus per savaitę, tikrai nedidelis, tačiau jų skaičius auga. 2017 m. kelis kartus per savaitę, loterijos bilietus pirko p 0,6 proc. o 2022 m – 1,4 proc. respondentų.

Momentinės loterijos. Loterijos, kurios laimėjimo reikia laukti, bilietai įsigijami tarsi „atideda“ potraukį žaisti, o dalyvavimas momentinėje loterijoje patenkina jį iš karto.

Lyginant 2017 m. ir 2022 m. duomenis, nustatyta, kad per pastaruosius 12 mėnesių beveik trečdalis respondentų pirko momentinės loterijos bilietus (2017 m. – 35,3 proc., 2022 m. – 31,7 proc.). Šios loterijos populiariausios provincijos miestuose.

Momentinės loterijos patrauklesnės jaunesnio amžiaus (iki 25 m.) respondentams. Daugiausiai jų bilietus pirko respondentai, turintys profesinį, mažiausiai – respondentai, turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą.

Momentinės loterijos bilietų pirkimo dažnis pakito nereikšmingai. Didžiausias skaičius respondentų (2017 m. – 28,1 proc., 2022 m. – 20,5 proc.) nurodė pirkę momentinės loterijos bilietus kartą per mėnesį, 1-5 kartus per metus (2017 m. – 23,0 proc., 2022 m. – 19,8 proc.). Kartą per savaitę momentinės loterijos bilietus perka mažiau nei penktadalis apklaustųjų (2017 m. – 17,7 proc., 2022 m. – 16,7 proc.).

Per penkmetį augo išlaidos momentinės loterijos bilietams. 2017 m. didžiausia dalis (59,8 proc.) respondentų per mėnesį momentinės loterijos bilietams pirkti skyrė iki 4 eurų. 2022 m. didžiausia dalis respondentų tam skyrė nuo 5 iki 10 eurų. Paminėtina, kad 2017 m. 11-30 eurų skyrė 4,0 proc., o 2022 m. jų dalis buvo 12,7 proc. respondentų.

Elektroninės loterijos. Šio tipo loterijų populiarumas sparčiai auga. Tai jaunimui patraukli loterijų rūšis. Dominuojanti E. loterijų dalyvių grupė yra 22-25 m. amžiaus asmenys. Nė vienoje apklausoje nerasta, kad vyresnis nei 70 respondentas būtų naudojėsis internetu pirkdamas loterijos bilietus arba dalyvavęs e. lošimuose.

Mažiausiai interneto loterijose dalyvauja žemesnio išsilavinimo respondentai.

Žymi E. loterijų žaidėjų dalis – namų šeimininkės ir moterys, esančios motinystės atostogose (17,5 proc.).

E. loterijoms 2017 m. per mėnesį buvo skiriama iki 10 eurų. Tokią sumą nurodė 87,4 proc. respondentų. 2022 m. E. loterijoms skyrė nuo 11 iki 30 eurų 64,9 proc. respondentų.

Apibendrinant visų rūšių loterijų paplitimo pokyčius galima konstatuoti, kad sumažėjo loterijų dalyvių skaičius ir padidėjo išlaidos loterijoms.

Loterijų laimėtojai

Dar iki euro įvedimo (2015-aisiais metais), Lietuvoje 63 loterijų žaidėjai tapo milijonieriais. Jų ir kitų laimėjusių pagrindinius prizus gyvenimas galėjo reikšmingai pasikeisti.

Tai, kas nutinka žmonėms, laimėjusiems daug pinigų iš loterijų, yra įdomi ir daugiaplanė mokslinių tyrimų tema.

Bene pirmasis loterijų laimėtojų tyrimas buvo atliktas dar 1978-aisiais metais. Jame palyginti 22 loterijos laimėtojai, kurių laimėjimai buvo nuo 50 tūkstančių iki vieno milijono dolerių, su 22 kontrolinės grupės nariais, kurie nelaimėjo didesnių sumų, ir 29 asmenimis, kurie nukentėjo nelaiminguose atsitikimuose. Šis tyrimas parodė, kad loterijų laimėtojai, praėjus keliems metams po laimėjimo, nemanė esą žymiai laimingesni.

Tyrimas tapo vienu iš hedoninio prisitaikymo teorijos kūrimo postūmiu. Teorija teigia, kad nepaisant pozityvių ar negatyvių įvykių, žmonės per visą savo gyvenimą paprastai išlaiko panašų laimės lygį. Hedoninio prisitaikymo teorija remiasi prielaida, kad pasiekus laimėjimą vėl tikėtis naujo laimėjimo nerealū. Todėl laimėtojas praranda tikslą ir arba nusivilia siekiais, arba prisitaiko prie pasiekto lygio, tačiau abiem atvejais jo laimės lygis nustoja didėti.

Dera pažymėti, kad hedonistinio prisitaikymo teorija nėra besąlygiškai pripažįstama. E. Diener, R. E. Lucas ir Ch. N. Scollon rašo esant keletą skirtingų būdų, kuriais vadovaudamasi asmenybė vertina savo laimingumą. Jų išvada – pinigų stoka neabejotinai padaro žmones mažiau laimingais, o turėjimas gali žmones padaryti laimingesniais, bet pinigų galia kurti laimę mažesnė, nei įprastai tikimasi (Diener, Lucas, Scollon, 2006). Pastaruosius teiginius patvirtino ir loterijų laimėtojų tyrimai.

J. Gardner ir A. J. Oswald tirdami atsitiktinai atrinktą Jungtinės Karalystės gyventojų grupę, kurios nariai buvo laimėję loterijose nuo 1000 iki 120 000 svarų sterlingų, nustatė, kad lyginant su dviem kontrolinėmis grupėmis – viena neturėjusi laimėjimų, kita – turėjusi nedidelius laimėjimus – šie asmenys pasižymėjo geresne psichine sveikata. (Gardner, Oswald, 2007). Panašius duomenis pateikia ir R. J. Tunney. Jis pristato vėlgi Jungtinėje Karalystėje tirtų loterijos laimėtojų ir jiems pagal demografinius ir socialinius rodiklius asmenų testavimo duomenis. Abiejų grupių tiriamųjų teirautasi ar jie mano, kad jų gyvenimas artėja prie idealo ir kokiose srityse. Visais nurodytais požymiais laimėjusieji pozityviai lenkė atsitiktinai parinktus tiriamuosius (Tunney, 2006).

Hedoninio prisitaikymo tyrimai parodė, kad pagerėjus ekonominei padėčiai žmonės padidina savo siekius, o tai reiškia – vienkartinės teigiamos ekonominės permainos ilgalaikis poveikis gali būti nedidelis. Apklausus žymų skaičių Švedijos loterijos laimėtojų (3362 asmenys)

praėjus nuo 5 iki 22 metų po laimėjimo nustatyti aiškūs įrodymai, kad geresnės finansinės aplinkybės pozityviai keičia daugelio gyvenimo aspektų vertinimą. Vienas iš tyrėjų R. Östling teigė, kad laimėtojai patiria nuolatinį visuotinį pasitenkinimo gyvenimu didėjimą, kuris išlieka daugiau nei dešimtmetį, ir nėra jokių įrodymų, kad išnyktų. (Lindqvist, Östling, Cesarini, 2018).

Suprantama, kad pateikti duomenys atitinka tam tikro laikotarpio ir tam tikros šalies situaciją. Be to, reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad tyrėjai retai kada sugeba apklausti reprezentatyvų laimėjusių skaičių, todėl tikėtina, kad laimėtojai, kurių gyvenimas nesiklostė sėkmingai, neatsakė į klausimus. Tačiau drauge reikia pastebėti, kad gausėjantys laimėjusių tyrimai atskleidžia panašias tendencijas.

Daugelis loterijų laimėtojų tyrimų vykdyti pagal panašią schemą – identifikuoti laimėtojai ir vertinti jų gyvenimo pokyčiai. Galimas kitas kelias – išskirti šalis su aukštesniu BNL (bendros nacionalinės laimės) indeksu ir nagrinėti joms būdingas azarto apraiškas. Šalies su aukštu bendru laimingumo lygiu pavyzdžiu yra Suomija. Pagal išlaidas, kurias skiria vienas gyventojas azartui, suomiai užima ketvirtą vietą pasaulyje. Suomijos loterijų ir lošimų laimėtojų atsakymai atskleidė, kad laimėti pinigai jiems palengvina gyvenimą ir sumažina stresą (Matilainen, 2016).

Apibendrinant loterijų laimėtojų tyrimus nesunku pastebėti, kad daugeliu atveju laimėtojų gyvenimo sėkmė priklauso nuo jų vertybių ir prasmų sistemos. Todėl, renkant naujus faktus apie laimėtojus, būtina atsižvelgti į sociokultūrinį konkrečios visuomenės savitumą, jai būdingus praturtėjimo vaizdinius, skirti nepasitenkinimo gyvenimu mažėjimą ir pasitenkinimo, laimės augimą. O ypač praverstų palyginti paplitusias visuomenėje laimėjimo viltis ir realų laimėjusiųjų elgesį.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes ir buvo konstruojamas loterijų laimėtojų tyrimas Lietuvoje: apklausti laimėjusieji didelius prizus Lietuvos loterijose. Iš viso apklausti 36 laimėtojai.

Laimėtojų laimės lygį galima įvertinti remiantis pasaulinių laimės tyrimų schema. (The World Happiness Report, 2017 - < <http://worldhappiness.report/ed/2017/>>).

Remiantis minėta tyrimų schema apklausti ir loterijų laimėtojai. Laimėtojai vienareikšmiškai tvirtino esą laimingi. 28 iš jų vertindami praėjusius metus ir ateities perspektyvas atsakė: „Metai buvo laimingi, ateityje gerovė stiprės“. Laimėtojai vienareikšmiškai tvirtino esą laimingi. 28 iš jų vertindami praėjusius metus ir ateities perspektyvas atsakė: „Metai buvo laimingi, ateityje gerovė stiprės“.

Loterijų laimėtojų ir kitų Lietuvos gyventojų laimingumo palyginimas leidžia padaryti išvadą – laimėjus laimės lygis išauga. Tyrimas reikšmingai papildė kitus loterijų laimėtojų tyrimus, atskleidė, kad sėkmingiausias būdas panaudoti laimėtus pinigus – skirti juos savo kompetencijų ugdymui. Nemažiau sėkmingas – skirti jėgų ir lėšų stiprinti tarpasmeninius ryšius.

Tyrimas leido išskirti pagrindines laimėjimo panaudojimo kryptis. Arti pusės laimėjimų skirta taupymui arba apklausos metu dar buvo nepanaudota. Penktadalį laimėjimų skiriama didesniai komfortui sukurti (buities sąlygų, automobilio įsigijimui/gerinimui). Po dešimtadalį laimėjimų skirta artimų žmonių rėmimui ir verslui ar asmeninių kompetencijų įgijimui (dažniausiai kompetencijų, kurios ateityje leis gauti didesnes pajamas).

Laimėjusiems užduotas klausimas apie po laimėjimo įvykusius pokyčius. 2 lentelėje pateikiami atsakymus rodantys duomenys.

2 lentelė. Loterijų laimėjimo poveikis

Gyvenimo sritis	Labai pagerėjo	Pagerėjo	Nepasikeitė	Pablogėjo
Finansinė padėtis	5	16	15	
Buities sąlygos	8	16	12	
Psichologinė savijauta	7	9	17	3
Fizinė sveikata	0	5	29	2
Profesinė veikla (darbas)	3	2	30	1
Laisvalaikis	1	7	28	
Santykiai šeimoje	1	16	26	2
Santykiai su draugais	0	3	29	4
Savęs vertinimas	4	18	14	

Pastaba. Atsakymo „labai pablogėjo“ nepateikė nė vienas apklaustasis.

Apibendrinant skirtingų gyvenimo sričių vertinimus galima pastebėti, kad apibūdindami savo gyvenimą po laimėjimo apklaustieji 29 kartus nurodė esminius teigiamus pokyčius, 87 kartus – teigiamus pokyčius, 177 kartus pažymėjo, kad laimėjimas neturėjo įtakos kuriai nors jų gyvenimo sričiai ir 11 kartų nurodė neigiamus pokyčius.

Žaidimo loterijose motyvai

Motyvas – tai skatinamoji priežastis, palaikantis aktyvumą veikimo pagrindas. Motyvacija suteikia energijos ir nukreipia elgesį tenkinti poreikius (Myers, DeWall, 2020). Daugelis tyrėjų pažymi, kad motyvai savaip atsiskleidžia skirtingomis istorinėmis aplinkybėmis ir skirtingose kultūrose. Todėl tie patys motyvai gali daryti skirtingą įtaką žaidimui loterijose. Nemažiau svarbu ir tai, kad žaidimas loterijose yra daugiafunkcis, o nauda ar malonumas yra svarbūs veiksniai, lemiantys dalyvavimą jose. J. Hamari ir L. Keronen, atlikę 48 mokslinės literatūros šaltinių, kuriuose nagrinėtos žaidimų priežastys, analizę, pažymi, kad esminė priežastis, skatinanti žmones žaisti – žaidimai leidžia patirti emocijas, kurios yra glaudžiai susijusios su pagrindiniais laimės išgyvenimą lemiančiais veiksniais. Jų nuomone, žaidimus galima skirstyti pagal jų utilitarinį ir hedoninį pobūdį. (Hamari, Keronen, 2017).

Dalyvavimo loterijose tyrimuose išskirti įvairūs žaidimo motyvai: lengvo praturtėjimo, azarto išgyvenimo, tradicijų laikymosi, laisvalaikio pajvairinimo, jaudulio patenkinimo, tarpasmeninių bei šeimos ryšių palaikymo ir kt. (Barrada, Navas, Ruiz de Lara, Billieux, Devos, Perales, 2019; Lindqvist, Östling, Cesarini, 2020). Todėl žaidimo loterijose motyvų pažinimas yra itin svarbi loterijų tyrinėjimo dalis.

Nuo 2017 metų vykdytuose loterijų žaidėjų tyrimuose ne vieną kartą (atliktos penkios reprezentuojančios Lietuvos gyventojus apklausos) aiškintasi kokios yra žaidimo paskatos, kokie motyvai skatina dalyvavimą loterijose, respondentų teirautasi, koku tikslu jie žaidė loterijose per pastaruosius 12 mėnesių. Duomenų gausa leidžia pateikti atskirų motyvų nurodymo intervalus. Jie pristatomi 3 lentelėje.

3. lentelė. Žaidimo loterijose motyvai.

Žaidimo loterijose motyvai	Visada	Dažnai	Kartais	Niekada
	proc.	proc.	proc.	proc.
Dėl galimybės laimėti didelius pinigus	21-22	27-29	35-38	11-15
Savo malonumui	14-18	30-34	40-56	10-12
Tai man laisvalaikio pramoga (pomėgis)	10-11	21-22	32-33	34-35
Kova su nuoboduliu	4-6	14-18	24-34	55-57
Nerimavau, jei nežaisiu – nelaimėsiu pinigų	3-9	10-16	26-28	54-58
Varžiausi su kitais lošėjais	2-8	5-6	15-18	76-81
Todėl, kad lošimas jaudina	3-7	12-19	32-35	45-50
Tai iššūkis protui, galimybė išbandyti lošimo valdymą	4-2	11-16	21-23	62-68
Dėl nugalėtojo jausmo, kai laimi	5-9	16-18	26-28	50-54
Norėdamas padaryti įspūdį kitiems	1-7	4-8	12-17	76-80
Loterijos bilietą pirkau kaip dovaną	2-4	15-17	39-42	41-46
Žaidimas padeda įveikti įtampą	2-5	8-11	25-29	62-66
Norėdamas gauti nors truputį pinigų	15-20	31-41	31-49	21-30
Tai bendra veikla su draugais, šeima	2-5	12-20	22-26	62-63

Analizuojant 3 lentelėje pateiktus duomenis visų pirma reikia pastebėti, kad žaidimo loterijose motyvai per penkmetį mažai pasikeitė. Bene žymiausi pokyčiai užfiksuoti pagal atsakymą: „žaidžiau norėdamas gauti nors truputį pinigų“. Juos galima sieti su COVID-19 pandemijos metu įvestu karantinu.

Gretinant 3 lentelėje pateiktus duomenis su respondentų demografinėmis ir socialinėmis charakteristikomis, paaiškėjo, kad norėdami laimėti didelius pinigus, visada ar dažnai žaidžia daugiau vyrų, nei moterų. Savo malonumui žaidžiančių moterų yra daugiau nei vyrų. Atitinkamai moterys dažniau nei vyrai nurodė, kad žaidimas loterijose yra laisvalaikio pramoga. Tikėtina, kad tiek vyrai, tiek moterys nusprendžia žaisti vadovaudamiesi abiem motyvais, bet vyrai teikia pirmenybę siekiui laimėti pinigus, o moterys – žaidimo malonumui ir laisvalaikio pramogai. Šią prielaidą patvirtino kokybiniai tyrimai.

Žaidimą loterijose savo malonumui ar kaip laisvalaikio pramogą, lyginant su kitų amžiaus grupių respondentais, dažniau minėjo vyresni, 65 ir daugiau metų turėję, respondentai.

Jaunesnėse amžiaus grupėse šiuos motyvus nurodė 45-50 proc. respondentų. Vyresnių nei 70 metų respondentų būta 57-62 proc.

Žaidimo loterijose motyvai pasižymi pastovumu. Tai lemia ir gana pastovų įsitraukimą į dalyvavimą loterijose. Visuose tyrimuose dauguma respondentų (apie 80 proc.) atsakė, kad per 12 mėnesių iki apklausos jų žaidimo priežastys, įpročiai ir žaidybinė veikla nepasikeitė.

Bene rimčiausia paskata žaisti loterijose – žaidimo malonumas. Respondentų, kurie nurodė, kad per pastaruosius 12 mėnesių pirko loterijos bilietą, buvo teirautasi ar dalyvavimas loterijose, apibendrinant visus šio dalyvavimo sukeltus išgyvenimus, suteikė daugiau malonių, ar daugiau nemalonių patirčių. Atsakymai liudija, kad žaidimas loterijose suteikia dvigubai daugiau malonių patirčių nei nemalonių. Apie du penktadalius respondentų (39,1 proc.) nurodė, kad šis žaidimas jiems buvo malonus ar veikiausiai malonus. Mažiau nei penktadalis (17,7) nurodė, kad žaidimas buvęs nemalonus ar veikiausiai nemalonus. Likusieji respondentai manė, kad dalyvavimo loterijose iššaukti išgyvenimai nereikšmingi.

Veiksniu, reikšmingai veikiančiu malonių ir nemalonių patirčių vertinimą, buvo dalyvavimo loterijose motyvai. Žaidusieji tik dėl noro laimėti didelių pinigų kone dukart dažniau nurodė, kad loterijos buvo nemalonių patirčių šaltinis.

Apibendrinant žaidimo loterijose motyvus, galima konstatuoti, kad vyrauja trys jų grupės: pinigų siekis, laisvalaikio pramogavimas ir malonumo išgyvenimo, neigiamų emocijų kontrolės. Reikšmingiausia paskata žaisti loterijose noras laimėti daug pinigų, kurie yra ne tik mainų ir kaupimo priemonė, vertės matas, bet brėžia poreikių patenkinimo, statuso, savirealizacijos galimybes. Pinigų reikšmės ir vaidmens sampratą atskleidžia atitinkamos svajonės ir vaizdiniai.

Daug perkančių loterijos bilietą iškart pradeda mąstyti taip, lyg jiems jau būtų tekęs didysis prizas. Jie sprendžia kaip ir kada prizą atsiims, kaip jį išleis, su kuo dalinsis laimėjimu. Tai leidžia jiems įsivaizduoti savųjų norų išsipildymą, geriau suvokti ko iš tikrųjų nori ir bent svajonėse patirti gerovę. (Parthasarathi, McConnell, Luery, Kable, 2017). Todėl žaidimo loterijose motyvų nagrinėjimą papildoma panaudoti prizą, kurie irgi gali būti savitu žaidimo loterijose motyvu.

2018 m. atlikto paskatų dalyvauti loterijose tyrimo metu respondentų teirautasi: „Jeigu loterijoje laimėtumėte milijoną eurų, kaip per pirmus metus panaudotumėte Jums tekusį laimėjimą? Nurodykite, kuriai sričiai/ kurioms sritims ir kokią dalį/ kiek procentų laimėtos sumos paskirtumėt?“

Beveik trečdalis (29,6 proc.) respondentų nurodė, kad loterijoje laimėti pinigų jie negali, nes loterijos bilietų niekada neperka. Perkantieji loterijų bilietus daugeliu atveju paminėjo 7-8 sritis, kurioms skirtų nevienodą laimėjimo dalį. Jie ketino gerinti savo buitines sąlygas (skirti laimėjimą ar jo dalį įsigyti būstą, būsto remontui, įsigyti automobilį ar jį remontuoti), skirti laimėjimą taupymui, panaudoti laimėjimą mokymuisi bei asmeninių kompetencijų įgijimui, verslo pradžiai ar plėtrai, profesinei veiklai, sveikatinimui (operacijos apmokėjimui, sanatoriniam gydymui, mankštinimuisi sporto klube), kelionėms, laisvalaikio pomėgiams (žvejybai, kolekcionavimui), turiningesniai laisvalaikiui (teatrų, koncertų, sporto renginių ir pan. lankymui), skirti jį labdarai (parama konfesinėms ar kitoms organizacijoms, pagalba jos reikalingiems asmenims ir artimiesiems).

Žymi dalis respondentų (32,1 proc.) buitines sąlygų gerinimui skirtų daugiau nei penktadalį laimėjimo. Dažniau tai buvo moterys, namų šeimininkės ar esančios motinystės atostogose. Kita respondentų grupė, galimai skirsianti buitines sąlygų gerinimui daugiau nei penktadalį laimėjimo, buvo 30-39 metų amžiaus, turintys aukštąjį išsilavinimą, gyvenantys Vilniuje, turintys mažesnes pajamas respondentai, kuriems nuosavas namas ar būstas yra aukštesnės gyvenimo kokybės simbolis.

Respondentus galima suskirstyti į tris beveik lygias pagal skaitlingumą grupes: neketinančių taupyti (30,6 proc.), ketinančių taupyti: obligacijų ar akcijų pirkimui, indėlio banke padidinimui – skirti iki penktadalio laimėjimo (36,7 proc.) ir ketinančių taupymui skirti daugiau nei penktadalį laimėjimo (32,8 proc.).

Dar viena grupė nurodė, kad laimėjimą panaudotų mokymuisi bei asmeninių kompetencijų įgijimui ir tobulinimui (14,5 proc.). Pažymėtina, kad kone visi jie šiam tikslui skirtų nuo 1 iki 10 proc. laimėjimo. Didesnę dalį, t. y. 11-20% skirtų tik 0,3 proc. respondentų.

Respondentų nuomonių apžvalga atskleidė, kad kompetencijų įgijimo, profesinio tobulėjimo ar verslo plėtros ir sampratos gana dažnai buvo susijusios. 21,6 proc. respondentų skirtų dalį laimėjimo šiems tikslams.

17,6 proc. respondentų mano neturintys tokių sveikatos problemų, kurių įveikimui reikėtų papildomų išlaidų. Didžiausia jų dalis (51,1 proc.) sveikatinimui skirtų iki dešimtadalio laimėjimo. Sveikatos pokyčiai neabejotinai susiję su amžiumi, todėl tarp skyrusių didesnę laimėjimo dalį (virš 31 proc.) sveikatinimui daugiau vyresnio nei jaunesnio amžiaus žmonių.

Trys penktadaliai respondentų vylėsi, kad laimėję loterijoje galėtų įvairiau ir turiningiau leisti laisvalaikį, todėl planavo skirti dalį laimėjimo teatrų, koncertų, sporto renginių ir pan. lankymui. Turiningesnio laisvalaikio labiau norėjo išsilavinę respondentai. Laisvalaikiui iki dešimtadalio laimėjimo – 32,4 proc. – skirtų turintys nebaigtą vidurinį išsilavinimą respondentai ir 56,0 proc., turintys aukštąjį išsilavinimą respondentai.

Vienu iš turiningesnio laisvalaikio leidimo būdų yra pomėgiai. 60,1 proc. nurodė, kad jiems neskirtų pinigų, 35,1 proc. skirtų iki dešimtadalio laimėjimo, o 4,8 proc. dar daugiau. Planuojantys skirti didesnes sumas orientuojasi į brangesnes sporto rūšis ar kolekcionavimą.

Laisvalaikis sietinas su kelionėmis. Pusė respondentų ketina išleisti kelionėms iki dešimtadalio laimėjimo, o arti trečdalis respondentų nekeliautų. Maždaug kas aštuntas respondentas skirtų kelionėms iki penktadalio laimėjimo.

Daug respondentų norėtų skirti dalį laimėjimo labdarai. Ją galima skirstyti į paramą labdaros, konfesinėms ar kitoms organizacijoms, paramą asmenims, kuriems jos reikia, ir paramą artimiesiems. Paremti labdaros organizacijas bei paramos reikalingus asmenis labiau linkusios moterys nei vyrai. 45,9 proc. respondentų vyrų atsakė, kad šiam tikslui skirtų laimėjimo dalį. Taip atsakusių moterų buvo 57,6 proc.

Požiūris į labdarą ir paramą susijęs ne tik su respondentų lytimi, bet ir amžiumi. Vyresnio amžiaus respondentai išsiskiria tuo, kad tarp jų buvo daugiausia norinčių (daugiau nei trečdaliu laimėjimo) paremti labdaros ar konfesines organizacijas. 60-69 metų amžiaus respondentų grupėje jų buvo 2,1 proc., o septyniasdešimtmečių ir vyresnių respondentų grupėje – 3,9 proc.

Respondentai ne kartą nurodė, kad laimėjimas yra tarsi ne tik laimėjusio, o visos šeimos ar ir artimų giminaičių sėkmė, kad laimėjus loterijoje kuriam nors giminės nariui galėtų keistis ir visų giminės narių padėtis. Po laimėjimo loterijoje ketino artimuosius paremti dauguma respondentų (85,8 proc.). Jie dalijasi į dvi pagal skaitlingumu gana panašias grupes. Pirmoji skirtų iki dešimtadalio laimėjimo artimųjų rėmimui. Jai priklausė 40,2 proc. respondentų. Antroji skirtų didesnę nei dešimtadalis dalį laimėjimo. Jai priklausė 45,6 proc. respondentų.

Apibendrinant su laimėjimu loterijoje siejamus ketinimus, tiktų pažymėti, kad į juos galima žvelgti kaip į savitą, bet gana išsamų Lietuvos žmonių gyvenamos ir vilčių nagrinėjimo būdą. Jis atskleidė skirtingų socialinių-demografinių grupių savitumą ir, kaip ne kartą pasaulinėje loterijų tyrimų praktikoje yra buvę, leido geriau suprasti permainingą šiuolaikinę visuomenę.

Kultūrinė loterijų reikšmė

Nemažai žmonių suvokia, kad žaisti loterijoje ekonomiškai nėra itin naudinga, teigia K. Bennett, tačiau ir tuo atveju, jei nebus laimėtas prizas, jie patiria azarto išgyvenimus, pajavairina savo laisvalaikį. Todėl loterija gali būti suvokta kaip pramoga, prilyginta kitoms pramogų rūšims – kinui, teatrui, sporto varžyboms, – kurie irgi nesuteikia jokios materialinės naudos. Perkantis loterijos bilietą dėl tiražo laukimo jaudulio, galimybės pasvajoti apie sėkmę už kavos puodelio kainą įsigyja išgyvenimą kartais didesnę nei teikia kitos pramogų rūšys (Bennett, 2016).

Jaudulys, svajonės, įpročiai skatinantys dalyvauti ar nedalyvauti loterijoje, azarto ir laimėjimo vertinimai gali būti priskirti dvasinių vertybių visumai, kultūrai (Marx, 2022). Loterijos retai kada tiriamos kaip sudėtinė kultūros dalis. Tokiems tyrimams kliudo ir tai, kad šiuo metu egzistuoja bent keli šimtai kultūros apibūdinimų, tačiau nė vienas iš jų nėra visaapimantis. Nepaisant tokios apibūdinimų įvairovės, visuose juose rasime sąsajas su kalba, gyvenimo būdu, religija. Pastarosios sąsajos ir buvo tiriamos.

Kalbėjimas apie loterijas. Įvairialypės nuostatos apie loterijas išsakomos žodžiais, atsispindi kalboje. Žodžio reikšmė patiria įvairias semantines slinktis, todėl svarbu atkreipti dėmesį į žodžio istoriją, jo ryšius su kitais žodžiais, reikšmėmis, metaforomis, asociacijomis. Lietuvoje šiuo metu didžiausia struktūruotų kalbos išteklių infrastruktūra yra tinklalapis www.lkiis.lki.lt. Analizuojant jame esančią informaciją aiškėja, kad žodis „loterija“ yra italų kilmės (it. *Lotteria*). Per kokią kalbą jis atėjo į lietuvių kalbą, sunku atsakyti. Tai, kad šis žodis pagrindiniuose lietuvių kalbos žodynuose akademiniame didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ (toliau tekste – LKŽ) ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (toliau tekste – DŽ) yra pateikiamas, nenurodant šaltinių ir be iliustracinių pavyzdžių rodo, kad jis lietuvių kalboje įsitvirtino vėlai, greičiausiai tik tarpukariu. Šia prielaidą sustiprina ir tinklalapio www.epaveldas.lt duomenys. Žodis „loterija“ šiame tinklalapyje publikuojamuosiuose tekstuose atsiranda maždaug nuo 1923 metų.

Žodis „loterija“ etimologiškai yra susiję su lietuvių kalboje esančiu senesniu skoliniu lotas / latas. Žodis lotas (anglų lot, vokiečių lot, lenkų łut) germanų ir slavų kalbose turi prototipinę reikšmę „naudos dalis“, o etimologiškai yra siejamas su senovės gotų žodžiu „hlats“ (burtas). (Bruckner, 1985). Sąsajas rodo universalūs sociokultūriniai naratyvai: burtai parodo likimą, burtai

pakeičia likimą ir pan. Lenkiškas žodis “los” yra senas, XIV amžiaus germanizmas, giminingas tam, kuris buvo davęs pradžią itališkiems žodžiams “lotteria” ir “lotto”.

Kalbos vartotojai neskaido žodžio leksinės reikšmės į komponentus, tačiau juos nujaučia. Komponentai „naudos dalis“ ir „žaidimas“ yra žodžio loterija reikšmės paviršiuje, komponentai „burtas“ ir „likimas“ – visiškai išblukę, bet teigti, kad kalbos vartotojų nėra nujaučiami, negalima, nes priešingu atveju posakis “gyvenimas – tai loterija” nebūtų plačiai paplitęs įvairiose kalbose. Žodis “loterija” turi ir sociokultūrinių semantinių komponentų: žaidimas, labdara ir prizas. Perkeltinė šio žodžio reikšmė „netikra, rizikinga situacija“ užfiksuota LKŽ. Taigi žodis “loterija” lietuvių kalboje sukuria prielaidas naratyvui, kad “loterija yra žaidimas, kuris gali duoti naudos”, bet gali būti ir “rizikingas dalykas, nepriklausantis nuo asmens valios, likimo burtas”.

Žodžio „loterija“ analizė gali būti atrama loterijų aprašymų žiniasklaidoje aptarimui. Žiniasklaidoje paplitęs loterijų vaizdinys buvo įvertintas pagal jų pristatymus trijuose didžiausiuose žiniasklaidos tinklalapiuose (www.delfi.lt; www.lrytas.lt; www.15min.lt). Straipsniai parinkti pagal pirmumą paieškoje nurodžius žodžių junginį “žaisti loterijoje”. Straipsnių žiniasklaidoje analizė rodo, kad loterija 40 kartų buvo minima siejant ją su pinigais/nauda, 13 kartų su rizika, 5 kartus su pramoga/malonumu, emocijomis ir 2 kartus su teisiniu loterijų reguliavimu. Ji taip pat rodo, kad iš sąvokos „žaisti loterijoje“ žiniasklaidoje yra išslydęs iš „labdaros, pagalbos tiems, kam reikia paramos“.

Dera pažymėti, kad lietuviškame kalbiniame kontekste analogiškų loterijų tyrimų nebuvo. Jų beveik nėra ir pasauliniuose loterijų tyrimuose.

Loterijų stebėjimas. Kalbėjimas apie loterijas yra viena iš domėjimosi jomis apraiškų. Domėjimasis atsiskleidžia ne tik kalbėjimu apie jas, dalyvavimu jose, bet ir loterijų vyksmo stebėjimu. Pramoginio renginio žiūrovai pasirenka juos dominantį reginį, nori būti „arčiau“ jo erdviškai ir/ar mentališkai. Renginio stebėjimas tai rekreacinė bei kultūrinė veikla, kuri teikia malonumą, nereikalauja susikaupimo, žinių, fizinių sugebėjimų ir neteikia materialios naudos (Kennedy, 2009). Šis loterijų raiškos aspektas menkai tyrinėtas, todėl siekta išsiaiškinti kokios paskatos stebėti loterijas ir kiek vidutiniškai skiriama laiko jų stebėjimui per vieną kartą.

Svarbiausios paskatos stebėti loterijas – emocinis dalyvavimas paskirstant prizus ir laisvalaikio pramoga.

Loterijų stebėjimui nuolat skyrė nuo 30 min iki 1 valandos 16,2% respondentų(-čių), o dar 11,9 proc. tai darė ilgiau nei valandą.

Loterijas stebinčių respondentų grupėje didesnė vyresnio amžiaus žmonių dalis. Daugiausiai laiko (daugiau nei 1 valandą), lyginant su kitomis amžiaus grupėmis, loterijų stebėjimui skiria asmenys (iš visų stebinčių loterijas per TV) virš 70 metų. (2017 m. – 25,2 proc., 2022 m. – 32,2 proc.).

Paaiškėjo, kad daugiau nei valandą loterijai ar loterijų eigos stebėjimui linkę skirti pagrindinį išsilavinimą turintys asmenys (2017 m. – 25,2 proc., 2022 m. – 18,6 proc.).

Dažniau loterijos tiražus stebi mažesnes pajamas gaunantys asmenys (iki 300 eurų vienam šeimos nariui per mėnesį). (2017 m. – 27,6 proc., 2022 m. – 22,3 proc.).

Loterijų stebėjimas per TV daliai respondentų gali būti savita vienatvės kompensacija. Apibendrinant 2017 ir 2022 m. tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad iš stebinčių per TV loterijas respondentų 37,4 proc. nurodė, kad jas stebi vieni. Vyrai dažniau stebi loterijas per TV drauge su kitais šeimos nariais – 51,7%. Moterų stebinčių loterijas per TV drauge su kitais šeimos nariais buvo 46,5 proc.

Dažniausiai minėta loterijų stebėjimo per televiziją priežastis – paties respondento dalyvavimas žaidime. Šis faktas dera su įsitraukimo poreikiu. Akivaizdu, kad prizų dalijimo stebėjimas nedaro jokios įtakos jų paskirstymui. Tačiau nuo pat loterijų atsiradimo jų tiražai būdavo vieši ir sutraukdavo nemažai žiūrovų. Televizija bei internetas išplėtė tokio dalyvavimo galimybes ir, kaip rodo apklausų duomenys, tai atitinka nemažos dalies loterijų žaidėjų poreikius – jie stebi loterijas, kuriose žaidžia ir patiria azartą. Toks stebėjimas neretai yra bendra pramoga su šeima ir artimais žmonėmis. Todėl arti šešiasdešimt procentų respondentų laikė loterijos žaidimų transliavimą per televiziją pramogų kultūros dalimi.

Žaidimo loterijose sąsajos su pasaulėžiūra. Pamatinės vertybės, kuriomis vadovaujasi asmenybė, daro didelę įtaką jos savijautai, gyvenimo stiliui. Tarp jų esminę vietą užima tikėjimas ar

netikėjimas aukščiausia būtybe, požiūris į religiją, priklausymas ar atsiribojimas nuo konfesinės bendruomenės.

Religijos poveikį konkrečiai asmenybei galima sieti su asmenybės brendimu, jos apsisprendimu dėl savo paskirties ir savirealizacijos, tobulumo, į kurią orientuoja religija, siekimo būdu (Płužek, 1996). Toks požiūris naudingas tyrinėjant religingo žmogaus santykį su kasdienybe: valstybe, darbu, šeima. Jis tinka aptarti ir religingumo ryšį su laisvalaikiu, žaidimais, vienu iš kurių yra loterijos. Juolab, kad loterijos, kuriose sėkmė yra atsitiktinė, pasižymi kai kuriais bendrais psichologiniais elementais: vaizdiniais, visų pirma nuostata, kad dėka nežinomų jėgų, likimo staiga gali įvykti kažkas nelaukto, keičiančio gyvenimą. Nė viena politeistinė ir animistinė religija, pavyzdžiui, jau senovės religijos azartą ir žaidimo sėkmę apibūdina kaip priimtina tikinčiojo siekį. Kultūros, perėmusios tokį mentalitetą, pripažįsta, kad žaidimai atspindi dievų valią, o drauge skatina jiems melstis bei aukoti prašant sėkmės. Ch. H. Yu, F. Rossen ir Ch. Vang, sugretinę Kinijoje atliktų loterijų tyrimų ataskaitas bei tradicinę kinų literatūrą, pažymi, kad kinai labiau priklausomi nuo azarto nei vakarų šalių gyventojai (Yu, Rossen, Vang, 2010).

Krikščioniškasis požiūris į azartą remiasi Biblija, kurioje tiesiogiai nekalbama apie lošimus, o tuo labiau apie loterijas. Tai sudaro palankias sąlygas gana skirtingoms loterijų interpretacijoms.

Lietuvoje katalikai turėtų vadovautis Katekizmu, kuris yra glaustas, bet išsamus, pristatantis tikėjimo tiesas, besiremiantis Biblija ir bažnyčios tradicijomis. Jame rašoma, kad azartiniai žaidimai patys savaime teisingumui neprieštarauja. Morališkai neleistini jie tampa tada, kai „atima iš žmogaus lėšas, būtinas jo paties pragyvenimui ar kitų žmonių reikmėms“ (Katalikų Bažnyčios katekizmas, 2015, p. 503).

Krikščioniškų bažnyčių požiūris į žaidimus, azartą ne visada sutampa su tikinčiųjų elgesiu. Tyrimai nepateikia vienareikšmio atsakymo į klausimą, ar krikščioniškas religingumas skatina, ar riboja žaidimus ir azartą? Bandydamas atsakyti į šį klausimą P. Binde rašo, kad likimas tarsi paskiria turtą loterijos laimėtojui, o dieviškoji malonė – tikinčiajam. Todėl loterijų laimėtojų padėtis dažnai suvokiama ir pristatoma žiniasklaidoje panašiai kaip krikščioniškosios moralės nuostatų, dorovės ir psichologinių savybių išbandymas, kuris lemia „teisiųjų“ laimę ir „blogiečių“ žlugimą (Binde, 2007).

Todėl aktualu susieti šį klausimą su konkrečiu regionu ir laikotarpiu.

Pristatomo tyrimo duomenys gana artimi 2014 metais atlikto, reprezentavusio Lietuvos gyventojų religingumą, tyrimo duomenims, kurie parodė, kad ir tuo metu, ir religingumo sąsajų su žaidimu loterijose tyrimo, atlikto 2022 m., didžiausią respondentų grupę sudarė priskyre

save prie tikinčiųjų, kurie bažnyčioje lankosi per didžiąsias religines šventes (44,6 proc.) asmenys, gana daug respondentų labiau save siejo su konfesine bendruomene ir reguliariai lankosi bažnyčioje (15,7 proc.). Gausi ir tikinčių Dievą, bet nesiejančių savęs su konkrečiu tikėjimu (bažnyčia) respondentų dalis (19,8 proc.). Neapsisprendusių dėl tikėjimo buvo 9,1 proc., o netikinčių – 9,8 proc. (Navaitis, Ralys, Gaidys, 2014).

Šie tyrimai leidžia respondentus skirstyti į kelias grupes: tikinčius Dievą (80,1 proc.) ir netikinčius (18,9 proc.), siejančius save su išpažįstama religija (60,3 proc.) ir tikinčius Dievą, bet su kuria nors religija savęs nesiejančius (19,8 proc.). Galimas ir kitoks respondentų grupavimas pagal religingumą.

Pasirinkus skirtingo religingumo respondentų grupes prasminga palyginti joms būdingą elgesį žaidžiant loterijose bei žaidimo motyvus.

Svarbiausias dalyvavimo loterijose rodiklis – loterijos bilietaus pirkimas. Statistiškai patikimų skirtumų tarp respondentų, per pastaruosius 12 mėn. pirkusių loterijos bilietą (-ų), religingumo neaptikta.

Dažniausiai minėtas motyvas, skatinantis įsigyti loterijos bilietą (-ų), noras laimėti daug pinigų. Šiuo motyvu skirtingo religingumo respondentai pastebimai skyrėsi. Dažniau jį nurodė tikintieji, reguliariai besilankantys bažnyčioje. Šios religingumo grupės atsakymų – 65,5 proc. Tikintieji, bažnyčioje besilankantys per didžiąsias religines šventes, jį nurodė irgi dažnai – 60,3 proc. atsakymų. Kitų respondentų grupių didelio laimėjimo motyvas paminėtas rečiau. Tikinčių Dievą, bet nesiejančių savęs su konkrečia bažnyčia, šį motyvą nurodė 56,8 proc., abejojančių, neapsisprendusių dėl tikėjimo – 45,9 proc., netikinčių – 37,8 proc. Matoma aiški motyvo – „žaidžiu dėl didelio laimėjimo“ – kitimo kryptis.

Loterijos krizių metu. Tyrimai, atlikti krizių laikotarpiu, galėtų reikšmingai papildyti loterijų kultūrinės, psichologinės ir socialinės svarbos pažinimą. Galimybę labiau pažinti loterijų kultūrinę reikšmę sudarė jų tyrimai atlikti COVID-19 pandemijos, o ypač jo metu veikusio karantino, ribojusio socialinius kontaktus, laikotarpiu.

Reikšminga grupė respondentų (25 proc.) nurodė, kad karantinas nepadarė įtakos jų žaidimui loterijose. Savo sprendimą žaisti karantino metu, tiek pat kaip iki jo, šie respondentai aiškino noru laimėti dideles pinigų sumas, noru bendrauti su artimais žmonėmis (dažniausiai šeimos nariais stebint loterijų tiražus per TV), siekimu pajvairinti laisvalaikį. Daugelis šių respondentų nurodė, kad žaidimas loterijose yra įprotis, sietinas arba su bendra šeimos pramoga, arba su savitu gyvenimo pastovumu, gebėjimo jį kontroliuoti patvirtinimu.

Žaidžiančio loterijose psichologinis portretas.

Nuolatinis sprendimas dalyvauti loterijoje, žaidimo pobūdis yra žaidžiančio asmenybės išraiška, atitinkanti jo gyvenimo stilių.

Drauge dera pabrėžti, kad žaidimas nėra itin reikšmingas veiksmas, todėl tuo pat metu ir atskleidžia žaidžiančio asmenybę, ir gali būti nulemtas gausių atsitiktinumų. Todėl išvados apie žaidžiantį gali būti netikslios, tačiau statiškai pagrįstai galima konstatuoti žaidusių ir nežaidusių grupių skirtumus. Siekiant juos atskleisti buvo pritaikytas M. Lüscher spalvų testas. M. Lüscher nuomone, spalvos suvokimas yra objektyvus ir universalus, bet spalvų parinktys yra subjektyvios ir susijusios su asmeninėmis savybėmis (Lüscher, 2005).

Yra keletas testo variantų. Šiame tyrime naudotasi bene populiariausiu aštuonių spalvų – mėlynos, žalios, raudonos, geltonos, rudos, violetinės, pilkos, juodos – testo variantu. Jį naudojant tiriamiesiems pateikiamos spalvinės 5×8 cm kortelės. Manoma, kad jų pasirinkimas leidžia atlikti sparčią ir gilią asmenybės analizę, atskleisti jos savybes, kryptingumą, emocinę būseną.

M. Lüscher pateikia spalvų pasirinkimo interpretaciją. Jo nuomone, pirmasis pasirinkimas (pirmoji pasirinkta spalva) rodo tikslo siekimo būdą, antrasis – tiriamojo tikslą, trečiasis ir ketvirtasis – situacijos, kurioje yra tiriamasis, vertinimą, penktasis ir šeštasis (abejingumas spalvai) – išgyvenimus, emocijas, motyvus, tikslus su kuriais tiriamasis savęs nesieja, nors tai gali būti ir atidėtas siekimas, septintas ir aštuntas pasirinkimas atskleidžia negatyvias nuostatas, norą nuslopinti kokį nors poreikį, motyvą, nuotaiką. Spalvų pasirinkimas paprastai jungiamas į poras, todėl svarbus ne tik kurios nors spalvos pasirinkimas, bet ir greta jos atsidūrusi spalva.

Apklauskos metu daliai respondentų buvo pateiktos spalvinės kortelės ir klausta “Jei tai būtų loterijos bilietai, kurios spalvos du bilietus paimtumėte?”. Kita dalis respondentų tiesiog klausta: „Jums dovanuoja du loterijos bilietus (ir išvardinamos minėtos aštuonios spalvos). Kurios spalvos du bilietus paimsite?“

Dauguma respondentų pasirinko (arba atsakė, kad pasirinktų) žalią spalvą (34,4 proc. atsakymų). Populiarūs pasirinkimai – raudona (32,9 proc.), geltona (27,8 proc.), mėlyna (23,3

proc.). Rečiau rinktasi violetinė (11,9 proc.), juoda (8,9 proc.), pilka (6,3 proc.) ir ruda (3,4 proc.) spalva. 17,3 proc. respondentų atsakė, kad loterijos bilieto neimtų, taigi ir jo spalvos nesirinktų.

Gausiausios žaidžiančių loterijose respondentų grupės rinkosi žalią ir raudoną, žalią ir geltoną, raudoną ir žalią, geltoną ir žalią spalvas.

Pirmasis pasirinkimas interpretuojamas kaip aktyvios asmenybės raiška. Tokia asmenybė siekia dominuoti, priešinasi išorės veiksnių poveikiui, yra savarankiška, iniciatyvi, atspari stresui, mėgstanti lenktyniauti, siekti įveikti kliūtis. Tokiu elgesiu ji, ne visada tai įsisąmonindama, siekia artimų santykių, bendravimo.

Antrasis pasirinkimas (žalia ir geltona) būdingas asmenybėms, kurios pasižymi aukšta savigarba, bet orientuotos į aplinkinių nuomones, yra jautrios artimųjų, referentinės grupės pritarimui ar nepritaramui. Jos siekia statuso, populiarumo grupėje, kad įsitvirtintų, sustiprintų savo vertę, kuri nors ir teigiama, bet nepastovi, priklauso nuo išorinių aplinkybių.

Trečiasis pasirinkimas (raudona ir žalia) būdingas žmonėms tuo pat metu pasižyminčiais aukšta savigarba ir abejojančiais savimi. Jie jautriai reaguoja į aplinkinių kritiką, ilgai nerimauja, jei kas nors jiems pasakys grubų žodį, ilgai išgyvena net nereikšmingą nesutarimą, daug kartų mintimis atkartoja ir svarsto sukėlusią konfliktą situaciją. Šie žmonės vertina ramybę, nemėgsta išsiskirti iš minios. Jie kryptingai, kartais rigidiškai neatsižvelgdami į aplinkybes, siekia tikslo.

Ketvirtas pasirinkimas (geltona ir žalia) būdingas reikliems, linksmiems ir kūrybingiems, besilaikantiems taisyklių ir nuostatų žmonėms. Juos lengvai patraukia naujos idėjos ar veikla. Šie žmonės siekia saviraiškos, pripažinimo, populiarumo, nori padaryti aplinkiniams įspūdį įveikdami kliūtis, sprenddami problemas. Nurodyti siekliai kartais susiję su nerimo išgyvenimais.

Kurį nors vieną iš keturių minėtų variantų pasirinko 62,9 proc. respondentų.

Manoma, kad spalvų pasirinkimas nulemtas sąmoninių procesų ir atskleidžia tiriamųjų asmenybę, o ne tai koku jie norėtų būti ar koku save įsivaizduoja. Aptariamam atveju M. Lüscher spalvų testas leido palyginti dvi respondentų grupes: žaidžiančius ir nežaidžiančius loterijose. Jeigu jis nerodytų žaidžiančio/nežaidžiančio loterijose psichologinio savitumo, minėtų 62,9 proc. pasiskirstymas turėtų būti maždaug lygus – apytikriai po 30 proc. abejose grupėse.

Realus pasiskirstymas akivaizdžiai skiriasi. Žaidžiančių loterijose grupėje buvo 41,1 proc. pasirinkusių nurodytus keturis spalvų derinius, o nežaidžiančių kone dvigubai mažiau, tik 21,8 proc.

Apibendrinant populiariausius spalvų pasirinkimus reikia pasakyti, kad jie būdingi pasižymintiems aktyvumu ir saviraiškos siekiantiems žmonėms. Atitinkamai galima pagrįstai teigti, kad žaidėjo loterijose psichologinis portretas yra aktyvaus, energingo žmogaus portretas.

Bandymų apibūdinti žaidžiančių loterijose asmenybių savybes, loterijų tyrimams skirtoje literatūroje nerasta, tačiau aptikta bendresnio pobūdžio samprotavimų apie loterijų įtaką jų ugdymui (-uisi).

Apsisprendimas žaisti ar nežaisti loterijoje nėra sudėtingas ir nedaro didelės įtakos priėmusio sprendimą asmenybei. Kita vertus, nuolatinis kurio nors veiksmo kartojimas, virtęs įpročiu, atspindi asmenybės polinkius. Bihevioristinės psichologijos požiūriu, elgesys yra arba atsakas į aplinkos dirgiklius, arba asmenybės istorijos pasekmė. Pasikartojantis dalyvavimas loterijoje kuria sąryšį su aplinkos dirgikliu (pvz., loterijos reklama) ir tampa asmens istorijos dalimi (pvz., susiejamas su laimėjimu, bilieta įsigijimu ir jį lydėjusiais įvykiais). Taigi, elgesys yra psichinių procesų atspindys išorėje, o asmenybė – dirgiklių ir reakcijų į juos visuma, priklausanti ir nuo praeities patirties. Šios nuostatos leidžia susieti atskiro, nelabai reikšmingą, bet nuolat pasikartojantį įvykį – dalyvavimą loterijoje – su asmenybės savitumu, jais padariusių įtaką kitų ugdymo (-osi) veiksmų visuma.

Ugdymo(-osi) veiksmų tarpusavio sąveika neretai silpnai išašmoninama, todėl nestebina, kad 383 (75,0 proc.) respondentai į klausimą „Ar žaidimas loterijose turėjo poveikį jūsų charakteriui, ugdė kokias nors savybes?“ pasirinko atsakymą „Neturėjo poveikio“, o 59 (11,6 proc.) respondentai nurodė, kad negali atsakyti į šį klausimą. Kad žaidimas loterijose ugdė jų asmenines savybes patvirtino 13,4 proc. respondentų. Palyginus šią nedidelę respondentų grupę su visais respondентаis, paaiškėjo, kad šios grupės respondentai jaunesni, labiau išsilavinę ir gaunantys didesnes pajamas, negu likusieji.

Vardindami šias savybes, jie dažniausiai minėjo azartiškumą, norą laimėti, įprotį žaisti, atkaklumą, pasitikėjimą savimi, ištvermę, kantrybę, savitvardą, rečiau – smalsumą. Keletas respondentų (0,3 proc.) paminėjo neigiamas savybes – sumažėjusį pasitikėjimą savimi, per didelį patiklumą.

Visuomenės požiūris į loterijas

Visuomenėje paplitusį požiūrį į loterijas lemia daugelis veiksnių: tradicijos, žiniasklaidos kuriamas loterijų vaizdinys, žaidimų vieta laisvalaikio struktūroje ir kt. Šis požiūris, teigiamas ar neigiamas loterijų vertinimas, daro reikšmingą poveikį jų paplitimui bei teisiniam reguliavimui, apmokestinimui ir reklamos reguliavimui, o galiausiai atskiro žmogaus sprendimui žaisti arba to nedaryti.

Įvertinant požiūrį į loterijas apžvelgiami nuo 2017 m. iki 2023 m. atliktų šešių tyrimų duomenys. Tyrimai reprezentuoja Lietuvos gyventojus (bendras apklaustųjų skaičius 6028). Visuose tyrimuose užduotas tas pat klausimas apie įvairius žaidimo loterijose vertinimo aspektus. Duomenų gausa leidžia pateikti atskirų motyvų nurodymo intervalus. Jie pristatomi 4 lentelėje.

4 lentelė. Požiūris į loterijas

Požiūris	Sutinku / visiškai sutinku proc.	Nei sutinku, nei nesutinku proc.	Nesutinku / visiškai nesutinku proc.
Žmonės turi teisę žaisti loterijose, jei jie to nori	87-90	8-12	1-2
Šiuo metu yra per daug galimybių žaisti loterijose	58-65	28-33	9-11
Loterijos neturi būti reklamuojamos	28-32	51-53	20-22
Dauguma žaidžiančių loterijose daro tai protingai	47-52	37-40	15-18
Viską įvertinus, loterija visuomenei suteikia daugiau naudos nei žalos	27-34	44-48	21-25
Loterijos pagyvina gyvenimą	40-48	36-38	19-23
Geriau būtų, kad loterijos būtų uždraustos	7-9	39-41	52-58
Loterijos kelia grėsmę žaidžiančiojo gerovei	11-12	34-36	53-55

Pastaba. Bendras tiriamųjų skaičius - 6027.

Aptariant 4 lentelėje pateikiamus duomenis visų pirma dera atkreipti dėmesį į tai, kad per apžvelgiamą laikotarpį požiūris į loterijas mažai pasikeitė. Daugeliu atvejų pokyčiai neviršija statistinės paklaidos ribų.

Statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$) pokytis fiksuotas tik pagal keletą nuomonių.

Nuomonei „šiuo metu yra per daug galimybių žaisti loterijose“ 2020 metai pritarė 57,6 proc. respondentų, o 2021 metais – 64,9 proc. Remiantis respondentų pasisakymais galima manyti, kad toks pokytis yra nulemtas bendresnio, neigiamo reagavimo į išaugusias azartinių lošimų reklamos apimtis.

Kitas statistiškai reikšmingas pokytis – sumažėjo žmonių pritariančių teiginiui „loterijos turi būti uždraustos“ ir sumažėjo neturinčių nuomonės šiuo klausimu. Pastarąjį faktą galima sieti su bendresniu neigiamu požiūriu į draudimus, ypač būdingu jauniems žmonėms.

Požiūrio į loterijas tyrimo duomenis galima palyginti su 2022 m. atlikto požiūrio į azartinius lošimus tyrimo duomenimis. Šiuose tyrimuose respondentams užduoti tapatūs klausimai. Bendras azartinių lošimų vertinimas buvo du-tris kartus labiau neigiamas nei loterijų vertinimas. Be to, daug daugiau respondentų (45-50 proc.) neturėjo aiškios nuomonės nei dėl azartinių lošimų naudų ar žalos visuomenei, nei dėl jų uždraudimo, nei dėl to ar dauguma lošiančiųjų daro tai protingai.

Dera pastebėti, kad į klausimus apie loterijų reikšmę visuomenei atsakė visi respondentai – ir žaidžiantys loterijose, ir nežaidžiantys. Todėl atsakymai į šiuos klausimus rodo ne tik respondentų asmeninę patirtį, bet ir Lietuvos visuomenėje paplitusį bendresnį požiūrį į priimtina ar nepriimtina gyvenimo būdą.

Analizuojant tyrimo rezultatus pagal respondentų amžių nustatyta, kad visuose tyrimuose didžiausias procentas respondentų pritariančių nuomonei, kad žmonės turi teisę žaisti, jei jie to nori, buvo asmenys iki 50 metų, o didžiausias procentas tarp respondentų pritariančių nuomonei, kad visas loterijas reikėtų uždrausti – tarp asmenų vyresnių nei 60 metų.

Tyrimo rezultatų analizė pagal respondentų išsilavinimą atskleidžia, kad visuose tyrimuose kritiškai vertinantys loterijas (pritariančios jų uždraudimui, manančių, kad yra per daug galimybių žaisti, kad loterijos yra žalingos visuomenei) buvo žemesnio išsilavinimo. Daugeliu atveju vidurinio.

Apibendrintai vertindami loterijų naudą ir žalą visuomenei respondentai pasidalino į dvi beveik lygias grupes. Vieni, kurių buvo vos daugiau, manė, kad loterijos atneša daugiau naudų, o kiti, kurių buvo keliais procentais mažiau, manė, kad jos padaro daugiau žalos. Kone pusė respondentų šiuo klausimu aiškios nuomonės neturėjo.

Atsakingas žaidimas loterijose

Sprendimas žaisti ar nežaisti, rizikuoti ar nerizikuoti visiškai priklauso nuo žaidėjo, kurio pralaimėjimo loterijose tikimybė gana didelė, tačiau pralaimėjimo žala nereikšminga. Tai yra esminis loterijų rizikos ypatumas. Daug loterijų tyrėjų rašo, kad loterijos gali būti laikomos labai saugiu žaidimu, lyginant su beveik bet kuriuo kitu šiuo metu rinkoje esančiu žaidimu. Antai, Švedijos vyriausybės sudaryta Azartinių lošimų tyrimo komisija organizavo įvairių žaidimų rūšių vertinimą ir nustatė, kad rizikuojančių savo, artimųjų, šeimos gerove dėl žaidimo loterijose nėra. Siekiant įvertinti santykinį skirtingų azartinių lošimų formų žalingumą analizuota aštuoniolika priklausomybės nuo azartinių lošimų paplitimo tyrimų. Bendras tiriamųjų skaičius buvo 102 449. Duomenys apie loterijas (įskaitant loto, keno ir kitus skaičių žaidimus) buvo pateikti visuose aštuoniolikoje tyrimų. Remiantis jais suformuotas Švedijos azartinių lošimų politikos ir įstatymų modelis. P. Binde, apibendrinamas minėtų tyrimų rezultatus nurodo, kad azartiniai lošimai internete, kazino bei nelegalūs azartiniai lošimai didelėmis sumomis dažniau sietini su priklausomybėmis nuo azarto: sporto lažybos, riboto išlošimo automatai, bingo, – vidutiniškai siejamos su priklausomybėmis nuo azarto, o loterijos, kurių laimėjimo reikia laukti, ir momentinės loterijos – nežalingos (Binde, 2011).

Japonijoje, siekiant nustatyti neatsakingo žaidimo paplitimą, buvo apklausta 14 780 asmenų. Galima loterijų žala buvo nereikšminga ir tikrai daug mažesnė nei azartinių lošimų (Hayano, Dong, Miyata,. Kasuga, 2021).

Apibendrinant šio pobūdžio tyrimus galima teigti, kad buvo nustatyta – žaidimas loterijose nesukelia finansinių sunkumų ar psichologinės priklausomybės. Jis gali būti netgi savita neatsakingo žaidimo prevencija, nes vienas iš būdų atsakingai žaisti yra rinktis mažiau rizikingus žaidimus.

Modernios žaidimų permalos skatino diskusiją apie atsakomybę už neatsakingą žaidimą ir jo prevenciją. Pradėjus vartoti terminą „atsakingas žaidimas (lošimas)“, buvo laikomasi nuomonės, kad asmenys turi pareigą apriboti savo žaidimą naudodamiesi žaidimų organizatorių teikiamomis galimybėmis (Shaffer, Blaszczynski, Ladouceur, Collins, Fong, 2019). Kiti tyrėjai atsakomybę už žaidimą siūlė vertinti kaip bendros pilietinės atsakomybės sudėtinę dalį (Alexius, Grossi, 2018). Treti akcentavo žaidimų organizatorių veiksmus – žaidžiančių amžiaus patikra,

klientų atsiliepimų apie aptarnavimo kokybę analizę bei tiesioginės rinkodaros kontrolę (Bonello, Griffiths, 2017).

Pastaruoju metu loterijų versle vykstantys pokyčiai (naujos techninės galimybės, augantis loterijų tarptautiniškumas, stiprėjanti konkurencija) skatina loterijų organizatorius vis daugiau dėmesio skirti loterijų reputacijai, nes socialiai nesėkmingas dalyvavimas loterijose, jų sukeltos problemos darytų žalą loterijų plėtrai. Todėl loterijų organizatoriams svarbu išvengti neatsakingo žaidimo, išsaugoti loterijos, kaip saugios pramogos, įvaizdį.

Skatindama atsakingą požiūrį į žaidimą Europos loterijų asociacija (EL) sukūrė Atsakingo žaidimo standartą, kuriuo siekiama išsamiai pristatyti loterijų taisykles, atsitiktinumo reikšmę žaidime, šviesti visuomenę ir apsaugoti galimus loterijų dalyvius (ypač nepilnamečius), padaryti žaidimą loterijose įdomiu laisvalaikio leidimo būdu. EL nurodo, kad atsakingas žaidimas organizuojamas remiantis moksliniais tyrimais, nuolatinio darbuotojų mokymu, verslo partnerių įtraukimu į atsakingo žaidimo organizavimą, tinkamu loterijų bilietų apipavidalinimu, nuotolinių žaidimo galimybių kontroliavimu, žaidėjų tapatybės nustatymu ir galimybės riboti dalyvavimą loterijose sudarymu, išsamios ir prieinamos informacijos loterijų dalyviams suteikimu, bendradarbiavimu su priežiūros institucijomis.

Lietuvos loterijų asociacijos narė bendrovė „Olifėja“, pirmoji iš šalies loterijų organizatorių, gavo Atsakingo žaidimo sertifikatą, kurį suteikė EL. Kitos Lietuvos loterijų asociacijos narės taip pat įgyvendina Atsakingo žaidimo standarto reikalavimus, kurio nuostatos numato veiklos skaidrumą ir loterijų dalyvių informavimą, t. y. išaiškinimą žaidėjams, kad laimėjimas ar pralaimėjimas loterijose priklauso nuo atsitiktinumo, o žaidimas yra pramoga, kuri ne kiekvienam tinkama (pvz., netinka vaikams).

Siekdami apsaugoti nepilnamečius nuo galimos neigiamos dalyvavimo loterijose įtakos, loterijų organizatoriai siūlo tėvams pasinaudoti interneto turinio filtravimo programomis. Jos apriboja prieigą prie vaizdinės ir garsinės medžiagos, paveikslėlių ir nuotraukų, bendravimo programų, nepageidaujamo turinio internetinių svetainių, užtikrina, kad būtų praleista tik nustatytus parametrus atitinkanti informacija. Tokios programos taip pat leidžia kontroliuoti naršymo internete laiką, sudaro sąlygas tėvams stebėti naršymo turinį, žinoti ką jų vaikai veikia internete.

LA narės tai daliai žaidėjų, kuriai galėtų būti sunkiau kontroliuoti žaidimo laiką ar lėšas skiriamas žaidimui, interneto svetainėse įdiegė įrankį, leidžiantį žaidėjams patiems nuspręsti,

kiek laiko ir kiek lėšų jie nori skirti šiai pramogai. Šie žaidėjai taip pat gali pateikti prašymą neleisti dalyvauti interneto ryšiu organizuojamose loterijose. Be to, loterijų organizatorių internetiniuose tinklalapiuose dažnai skelbiamos priemonės, leidžiančios žaidėjams įsivertinti savo elgesio priartėjimą prie rizikingo ir neatsakingo.

Respondentų nuomonės atitinka tyrėjų požiūrį į galimas loterijų grėsmes. Jų pasisakymai leido sukonstruoti visuomenėje paplitusią atsakingo žaidimo sampratą. Ji numato, kad atsakingas žaidimas loterijose – tai žaidimas, kuriam skiriama iš anksto numatyta, nedidelė pinigų suma. Sutarta, kad ji galėtų sudaryti apie 1 proc. asmens/šeimos biudžeto. Šis skaičius gautas informantams padarius prielaidą, kad daugelis žmonių uždirba tūkstantį eurų ir galėtų išleisti 10 eurų per mėnesį loterijoms (atliekant apklausą, 2022 pirmą ketvirtį, vidutinis darbo užmokestis NETO („į rankas“) Lietuvoje buvo 1087,4 eurų.). Taip pat siūlyta nepirkti loterijos bilietų dažniau nei kartą per savaitę ir laukiant tiražo nedalyvauti kituose azartiniuose žaidimuose (pvz., kazino).

Kita vertus, tyrimai patvirtino, kad esama neracionalių žaidėjų, kurie vadovaujasi kognityvinėmis iliuzijomis bei žmonių nesuvokiančių atsakingo žaidimo principų.

Neracionalus žaidėjas. Labiausiai paplitusios žaidimo iliuzijos yra „reprezentatyvumo“ iliuzija, kai iš nedidelio įvykių kiekio (pvz., laimėjimų žaidžiančiojo artimoje aplinkoje) daromos išvados apie įvykio, kuris priklauso didesnei įvykių aibei tikimybę); „vaizdumo“ iliuzija, kai įvykio tikimybė, vertinama pagal tai ar vertintojas su juo buvo susidūręs, ar gali jį įsivaizduoti (pvz., žaidžiantis loterijoje įsivaizduoja save laiminčio vietoje); „egocentrizmo“ iliuzija (pvz., žaidžiantis loterijoje remiasi savo ar pažįstamų patirtimi, bet ne visų žaidžiančių patirtimi); „Monte Karlo“ klaida (pvz. nesusiję įvykiai vertinami kaip susiję, neatsižvelgiama į tai, kad jų abiejų tikimybės negali viršyti kiekvieno iš jų tikimybės).

Žaidėjai pasiduodantys šioms ir panašioms iliuzijoms, sprenddami vadovaujasi ne situacijos analize, o intuicija ir emocijomis. Tikimybiniai žaidimai gali tapti postūmiu klaidingam sprendimui, paremtam prielaidomis ir apibendrinimais, kurie atitinka žaidžiančio pasaulėjautą, sukuria šališkas interpretacijas ir savitą supratimą, kaip veikia žaidimo mechanizmai (Armstrong, Rockloff, Browne, Blaszczyński, 2020).

Toks neracionalus požiūris į loterijas nėra paplitęs, bet egzistuoja. Tyrimas parodė, kad kone kas penktas respondentas manė, jog ankstesnis loterijos tiražas paveiks vėlesnį. Šios nuomonės buvo pakankamai aiškiai susijusios su respondentų išsilavinimu. Tarp įgijusių pagrindinį

ar profesinį (be vidurinio) išsilavinimą maniusių, kad ankstesni tiražai neveikia vėlesnių buvo 38,6 proc., tarp įgijusių vidurinį ar profesinį (su viduriniu) išsilavinimą – 41,6 proc., tarp įgijusių aukštesnį išsilavinimą – 54,4proc. ir tarp įgijusių aukštąjį išsilavinimą – 55,6proc. respondentų. O nežymus skaičius respondentų (2,9 proc.) netgi nurodė žinantys kokią nors žaidimo strategiją, kuri padeda laimėti loterijose.

Psichologas S. Kanazawa intelekto sąsajas su gyvenimo stiliumi aiškina „savanos principu“, teigiančiu, kad žmogaus smegenys sunkiai suvokia ir susitvarko su ta realybe ar situacijomis, kurios neegzistavo protėvių aplinkoje. Ši hipotezė teigia, kad šiuolaikinio žmogaus protėviai gyveno gentimis, kurios, narių skaičiui perkopus 150-200, suskildavo. Todėl šiuolaikinis žmogus blogai įsivaizduoja didelius skaičius ir tiksliai tikimybes. Jis gali nesuvokti „milijono“ ir „milijardo“ skirtumo apimties, nors žino, kuris skaičius didesnis, o kuris mažesnis. (Kanazawa, 2012).

Loterijų tyrimai šias S. Kanazawa išvalgas patvirtina. Jie nustatė tiesioginį ryšį tarp respondentų išsilavinimo ir neracionalaus požiūrio į loterijas. Tarp įgijusių tik pagrindinį ar profesinį (be vidurinio) išsilavinimą maniusių, kad ankstesni tiražai kažkoku būdu paveikia vėlesnius tiražus buvo 61,4 proc., tarp įgijusių vidurinį ar profesinį (su viduriniu) išsilavinimą – 58,4 proc., tarp įgijusių aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą – 42,6 proc. respondentų.

Atsakingo žaidimo loterijose skatinimo programos. Loterijų organizatoriai, juos vienijančios asociacijos skiria dėmesio atsakingo žaidimo programoms. 2022 metų tyrimo duomenimis 15,2 proc. respondentų žinojo apie šias programas, 62,3 – nežinojo, o likusieji atsakė, kad loterijomis iš vis nesidomi.

Taigi, nors loterijose žaidžia daug žmonių, su atsakingo žaidimo programa, jos turiniu susipažinusių nėra daug. Šis nesidomėjimas aiškintinas gana paprastai – respondentai vadovavosi pagrįstu požiūriu, kad loterijos nėra ekonomiškai, socialiai ir psichologiškai žalingos. Kita vertus, šis požiūris nebuvo argumentuotas, o todėl neretai pernelyg išplečiama tarsi „nepastebima“ ypatingų žaidėjų grupių, kurioms taikomi atribojimai nuo šio žaidimo. Viena iš tokių grupių – nepilnamečiai.

26,2 proc. respondentų teigė, kad loterijos bilietas yra tinkama dovana 12-16 metų paaugliui (-ei). 55,1 proc. jų atsakė, kad tokia dovana netinkama, 18,7 proc. neturėjo aiškios nuomonės šiuo klausimu.

Daugiausiai manančių, kad loterijos bilietas tinkama dovana nepilnamečiui buvo tarp jaunesnio (iki 29 metų) amžiaus respondentų. Loterijos biletą dovanotų beveik trečdalis šios grupės respondentų, o 30-39 metų amžiaus respondentų grupės – 19,7 proc.

Siūlant atsakingą žaidimą skatinančius sprendimus reikėtų remtis tyrimų duomenimis ir palyginti atsakingai bei neatsakingai žaidžiančių grupes, išryškinti jų ypatumus bei poveikio joms priemonių panaudojimo sėkmingumą. Nagrinėjant žaidimą loterijose vadovautis tokia tyrimo logika nėra galimybių, nes nepavyksta identifikuoti neatsakingai žaidžiančių asmenų, o masinės apklausos liudija, kad jų arba visai nėra, arba yra itin mažai. Todėl belieka remtis palyginimais su priklausomybėmis nuo kitokio pobūdžio žaidimų. Lyginant dera atkreipti dėmesį į tai, kad visoms neatsakingo elgesio formoms, galinčioms sukelti priklausomybę, būdinga sumažėjusi savikontrolė, nerimas, dirglumas, susierzinimas, žymūs nuotaikos svyravimai. Šie emociniai ir elgesio pokyčiai tampa gyvenimo stiliaus dalimi.

Lietuvoje paplitusi nuostata, kad neatsakingai ir atsakingai žaidžiantys nesiskiria pagal gyvenimo stilių ar kitas neatsakingumo raiškas. Pagal šią nuostatą apribojusių savo galimybes lošti asmenų registrą administruoja Finansų, o ne Sveikatos apsaugos ministerijai pavaldi institucija. Azartinių žaidimų organizatoriai labai mažai bendradarbiauja su sprendžiančiais neatsakingo alkoholio, psichotropinių medžiagų ir pan. vartojimo prevencijos problemas. Tokia neatsakingo žaidimo prevencijos kryptis neatitinka tyrimų duomenų. Pvz., H. K. Lorains, J. C. Stout, J. L. Bradshaw, P. G. Enticott atlikta turinčių priklausomybę nuo lošimų asmenų gretutinių ligų analizė atskleidė, kad probleminiai lošėjai, lyginant su bendrais populiacijos rodikliais, pasižymėjo dažnesne priklausomybe narkotikams, nuotaikos svyravimais ir aukštesniu nerimo lygiu (Lorains, Stout, Bradshaw, Enticott 2017). Analogiški duomenys gauti ir atliekant lošimų tyrimus Lietuvoje.

Sėkmingiausios neatsakingo elgesio programos orientuotos į kompleksinę pagalbą „priklausomam asmenybės tipui“. Tai ilgalaikės švietimo programos sujungtos su individualizuotu grįžtamuju ryšiu (Forsström, Spångberg, Petterson, Brolund, Odeberg, 2021).

Pabaiga

Loterijos Lietuvoje pradėtos rengti 1768 m. ir šiandien tapo masine pramoga. Sukurta naujų ir tobulinti tradiciniai poreikio dalyvauti loterijose realizavimo būdai, atsirado loterijų internetu, kurių plėtra Lietuvoje spartėja. Šiandien Lietuvoje loterijų paslaugos yra gausiai siūlomos, jomis per pastaruosius penkerius metus naudojosi ir naudojasi daugiau nei pusė visų gyventojų, galinčių žaisti loterijose. Lietuva loterijos bilietų pirkimu neišsiskiria iš kitų ES šalių, kuriose šio laisvalaikio būdų paplitimas svyruoja apimdamas nuo dviejų iki keturių penktadalių populiacijos.

Mokslinis loterijų pažinimas nuo jų plėtros Lietuvoje pastebimai atsilieka. Dėl šios priežasties loterijas reguliuojantys sprendimai priimami vadovaujantis nuojauta ar užsienio šalių patirtimi, kuri ne visada atitinka Lietuvos sąlygas.

Mokslo studija „Pramoga ir laimėjimas: loterijų tyrimų apžvalga“ pristato LA inicijuotus loterijų teorinius tyrimus atliktus 2016-2023 metais ir empirinius tyrimus atliktus 2017-2022 metais. Analogiškų studijų, kuriose nagrinėjama žaidimo loterijose pokyčiai Lietuvoje, nebuvo. Todėl studija bus naudinga ne tik specialistams, dirbantiems loterijų srityje. Ji turėtų sudominti kiekvieną, norintį geriau suprasti loterijų reikšmę šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje.

Esminiai pokyčiai loterijų srityje įvykę per aptariama laikotarpį.

Loterijos bilietams ir prizams išleidžiamos sumos XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje kas dešimtmetį padvigubėja. Prognozuojama, kad pasaulinė loterijų rinka trisdešimtųjų metų pradžioje bus apie 430 mlrd. Pagrindinis rinkos augimo veiksnys – didėjantis internetinių loterijų patrauklumas. Lietuvoje vykstantis loterijų rinkos pokyčiai atitinka pasaulines tendencija. Per dešimtmetį (nuo 2012 iki 2022 m.) parduotų loterijos bilietų skaičius išaugo nuo 82 iki 108 mln., o loterijų veiklos rezultatai nuo 23 iki 56 mln.

Augant visuomenės išlaidoms loterijoms (2017 m. didžiausia dalis apklaustųjų loterijos bilietams skyrė iki 4 eurų per mėnesį, 2022 m. – 5-10 eurų), santykinė atskiro žaidžiančiojo loterijose biudžeto išlaidų dalis skiriama loterijoms išlieka mažesnė nei 1 proc. jo pajamų.

Loterijų pasiūla didelė ir įvairi. Galima žaisti loterijose, kurių laimėjimo reikia laukti ir momentinėse loterijose, antžeminėse ir virtualiose loterijose. Kiekviena loterijų rūšis savaip patraukli ir atitinka ją pasirinkusių poreikius.

Loterijose, kurių laimėjimo reikia laukti, žaidžia daugiau nei pusė galinčių žaisti Lietuvos gyventojų.

Aptariamam laikotarpiu kito žaidžiančių šiose loterijose grupės demografinė struktūra. Prieš penkis metus didesnę dalį žaidėjų visose loterijose sudarė vyrai, šiuo metu moterys.

Loterijose dažniau žaidžia aptarnaujantys bei techniniai darbuotojai ir kvalifikuoti darbininkai.

Momentinėse loterijose dalyvauja apie trečdalis Lietuvos gyventojų, galinčių žaisti loterijose.

Auga susidomėjimas e. loterijomis. 2017 m. iš nurodžiusių, kad žaidė internete, bent kartą per mėnesį buvo 54,5 proc., 2022 m. jų pagausėjo iki 78,5 proc.. Išlaidų mediana irgi atitinkamai keitėsi. 2017 m. jos būta 8 eurai per mėnesį, 2022 m. – 32 eurai per mėnesį. Aktyviausi žaidėjai internete yra studentai ir mokiniai, kurių kiekis nuo 2017 m. išaugo kiek daugiau nei du kartus.

Pastebima dalyvaujančių loterijose skaičiaus mažėjimo ir loterijų stebėjimo laiko trumpėjimo tendencijos.

Žaidimo loterijose motyvai per penkmetį mažai pasikeitė.

Vyrauja trys motyvų grupės: pinigų siekis, laisvalaikio pramogavimas ir malonumo išgyvenimo, neigiamų emocijų kontrolės. Reikšmingiausia paskata žaisti loterijose – noras laimėti daug pinigų. Žaidimo loterijose motyvai pasižymi pastovumas, lemia įsitraukimą į dalyvavimą loterijose. Visuose tyrimuose dauguma respondentų (apie 80 proc.) atsakė, kad per 12 mėnesių iki apklausos jų žaidimo priežastys, įpročiai ir žaidybinė veikla nepasikeitė.

Reikšmingas, nors visuomenės dar nevisiškai suvoktas, kultūrinis loterijų vaidmuo. Perkantis loterijos bilietą dėl tiražo laukimo jaudulio, galimybės pasvajoti apie sėkmę už kavos puodelio kainą įsigyja išgyvenimą kartais didesnę nei teikia kitos pramogų rūšys. Respondentų atsakymai liudija, kad žaidimas loterijose suteikia dvigubai daugiau malonių patirčių nei nemalonių. Apie du penktadalius jų (39,1 proc.) nurodė, kad šis žaidimo patirtis jiems buvo maloni, mažiau nei penktadalis (17,7) nurodė, kad nemaloni. Likusieji respondentai manė, kad dalyvavimo loterijose iššaukti išgyvenimai nereikšmingi.

Loterijos yra ne tik žaidimas, bet ir pramoginis renginys, kurio žiūrovai nori būti „arčiau“ jo erdviškai ir/ar mentališkai. Renginio stebėjimas tai rekreacinė bei kultūrinė veikla, kuri teikia

malonumą, nereikalauja susikaupimo, žinių, fizinių sugebėjimų ir neteikia materialios naudos. Šis loterijų raiškos aspektas menkai tyrinėtas. Atlikti tyrimai rodo, kad svarbiausios paskatos stebėti loterijas – emocinis dalyvavimas paskirstant prizus ir laisvalaikio pramoga. Nuolat skyrė loterijų stebėjimui nuo 30 min. iki 1 valandos 16,2 proc. respondentų (-čių), o dar 11,9 proc. tai darė ilgiau nei valandą.

Bandymų apibūdinti žaidžiančių loterijose asmenybės savybes loterijų tyrimams skirtoje literatūroje nerasta. Lietuvoje atliktas tyrimas leidžia teigti, kad pagal M. Lüscher testo duomenis žaidėjo loterijose psichologinis portretas yra aktyvaus, energingo žmogaus portretas.

Kas aštuntas respondentas (13,4 proc.) manė, kad žaidimas loterijose ugdė jų asmenines savybes. Jas vardindami respondantai dažniausiai minėjo azartiškumą, norą laimėti, atkaklumą, pasitikėjimą, ištvermę, kantrybę, savitvardą, smalsumą.

Visuomenėje paplitusį požiūrį į loterijas daro reikšmingą poveikį jų paplitimui bei teisiniam reguliavimui, apmokestinimui ir reklamos reguliavimui, o galiausiai, atskiro žmogaus sprendimui žaisti arba to nedaryti. Per aptariamus penkerius metus sumažėjo žmonių pritariančių teiginiui „loterijos turi būti uždraustos“.

Apibendrintai vertindami loterijų naudą ir žalą visuomenei respondantai pasidalino į dvi beveik lygias grupes. Vieni, kurių buvo vos daugiau, manė, kad loterijos atneša daugiau naudos, o kiti, kurių buvo keliais procentais mažiau, manė, kad jos padaro daugiau žalos. Kone pusė respondentų šiuo klausimu aiškios nuomonės neturėjo. Tarp neigiamai vertinančių loterijas (pritariančias jų uždraudimui, manančių, kad yra per daug galimybių žaisti, manančių, kad loterijos yra žalingos visuomenei) vyravo žemesnio išsilavinimo respondantai.

Skatindami atsakingą požiūrį žaidimą, Europos loterijų asociacija (EL) sukūrė Atsakingo žaidimo standartą. Nors nėra jokių duomenų apie loterijų keliamas ekonomines, socialines ir psichologines grėsmes šio standarto diegimas yra savalaikis, nes tyrimai patvirtino neracionalių žaidėjų bei žmonių nesuvokiančių atsakingo žaidimo principų.

Neracionalus požiūris į loterijas nėra paplitęs, bet egzistuoja. Kone kas penktas respondentas manė, jog ankstesnis loterijos tiražas paveiks vėlesnį.

Loterijų organizatorių rengiamos *atsakingo žaidimo loterijose skatinimo programos nepakankamai žinomos*. 2022 metų tyrimo duomenimis apie jas žinojo 15,2 proc. respondentų. Dėl šios priežasties respondentai išplečiama tarsi „nepastebėdavo“ ypatingų žaidėjų grupių, kurioms taikomi atribojimai. Antai ketvirtadalis respondentų (26,2 proc.) teigė, kad loterijos bilietas yra tinkama dovana 12-16 metų paaugliui (-ei).

Paplitusi nuostata, kad neatsakingai ir atsakingai žaidžiantys nesiskiria pagal gyvenimo stilių ar kitas neatsakingumo raiškas, prieštarauja gausių tyrimų duomenims ir kliudo suteikti pagalbą „priklausomam asmenybės tipui“. Teikiant tokią pagalbą, kontroliuojamas žaidimas loterijose galėtų būti vienu iš pagalbos, turintiems priklausomybę azartiniams lošimams, būdų.

Literatūra

Alexius S., Grossi G. (2018) Decoupling in the age of market-embedded morality: responsible gambling in a hybrid organization. // *Journal of Management and Governance* 22(2) p. 285–313.

Armstrong, T., Rockloff, M. Browne, M. (2020) Gamble with Your Head and Not Your Heart: A Conceptual Model for How Thinking-Style Promotes Irrational Gambling Beliefs. // *Journal of Gambling Studies*. 36, p. 183–206.

Barrada J. R., Navas J. F., Ruiz de Lara C. M., Billieux J, Devos G., Perales J. C. (2019) Reconsidering the roots, structure, and implications of gambling motives: An integrative approach. *PLoS ONE* 14(2): e0212695. - <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212695>.

Bauer G. (1997). *Lotto und Lotterie. Homo ludens – der spielende Mensch. Band VII.* München– Salzburg. Verlag Emil Katzschler.

Benet K. (2016). 6 Reasons We Keep Playing the Lottery. // *Psychology Today*.
Prieiga per internetą: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/modern-minds/201604/6-reasons-we-keep-playing-the-lottery>.

Blaikie, N. W. H. (2010). *Designing social research: the logic of anticipation* (2nd ed). Cambridge; Malden (Mass.): Polity Press.

Binde, P. (2007). Gambling and religion: Histories of concord and conflict. // *Journal of Gambling Issues*, 20, p. 145–165.

Binde, P. (2011). CEFOS Working Paper 12. What are the most harmful forms of gambling? Analyzing problem gambling prevalence surveys. Göteborg. Göteborgs universitet. Center for Public Sector Research.

Bonello M., Griffiths M. D. (2017). Analysing consumer protection for gamblers across different online gambling operators: A descriptive study. // *Gaming Law Review and Economics*, 21(3) p. 278–285.

Bruckner A. (1998). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa. Wiedza Powszechna.

Burger, M. J., Hendriks, M., Pleeging, E., & van Ours, J. C. (2020). The joy of lottery play: Evidence from a field experiment. *Experimental Economics*, 23(4), p. 1235–1256.

Creswell, J.W., & Creswell, J. D. (2021) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. New York. SAGE publishing

Diener, Ed, Lucas, R. E., Scollon, Ch. N.(2006). Beyond the hedonic treadmill: Revising the adaptation theory of well-being. // *American Psychologist*, 61(4), p. 305-314.

Doyle T. (2018) *Five Years in a Lottery Office: Or, an Exposition of the Lottery System in the United States*. Boston. Franklin Classics

Edmonds, W. A., & Kennedy, T. D. (2017). *An Applied Guide to Research Designs: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods (Second Edition)*. London: SAGE Publications

Encyclopædia Britannica - <https://www.britannica.com/topic/lottery>

ESOMAR (2016). ICC/ESOMAR International Code on Market and Social Research. https://www.esomar.org/uploads/pdf/professionalstandards/ICCESOMAR_Code_English_.pdf.

European Lotteries (2018) - <https://www.european-lotteries.org>

Forsström, D., Spångberg, J., Petterson, A., Brolund, A., Odeberg, J. (2021) A systematic review of educational programs and consumer protection measures for gambling: an extension of previous reviews,. // *Addiction Research & Theory*, 29(5). p. 398–412.

Griffiths M. (2017). Evaluating responsible gambling tools using behavioural tracking data. // *Casino and Gaming International*, T. 6. Nr.2, p. 41–45.

Hamari, J., Keronen, L. (2017) Why do people play games? A meta-analysis. // *International Journal of Information Management*. 37(3), p. 125–141.

Hayano S., Dong R., Miyata Y., Kasuga S. (2021) The study of differences by region and type of gambling on the degree of gambling addiction in Japan. *Sci Rep*. 23;11(1) - <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34162931/>

Young, Y. R., Chun, D. I., Woo, H. Y. (2018) The relationship between irrational gambling beliefs and gambling behavior: application of autoregressive cross-lagged modeling. // *Biomedical Research*. 29 (21) - 10.4066/biomedicalresearch.29-18-1169.

Kanazawa, S. (2012) *The Intelligence Paradox: Why the Intelligent Choice Isn't Always the Smart One*. New York. Wiley.

Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai: vadovėlis*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Katalikų Bažnyčios katekizmas (KBK) (2015). Vilnius: „Katalikų pasaulio leidiniai“.

Kennedy D. (2009) *The Spectator and the Spectacle: Audiences in Modernity and Postmodernity*. Cambridge. Cambridge University Press.

Kruckeberg R. (2014). *The Royal Lottery and the Old Regime: Financial Innovation and Modern Political Culture*. // *French Historical Studies*, 37 (1), p. 25–51.

Lindqvist E., Östling R., Cesarini D. (2018) Long-run Effects of Lottery Wealth on Psychological Well-being. - <https://www.ifn.se/storage/ma/610d56a6f5a94a7596d54551e333b68f/749eaac5ac3e4de7bf6374d23c2c0ed2/pdf/6B4806B539C9DE75172BADE06A7B6E3806800315/Wp1220.pdf>

Lindqvist E., Östling R., Cesarini D. (2020) Long-Run Effects of Lottery Wealth on Psychological Well-Being. // *The Review of Economic Studies*, 1. p. 1–20.

Lorains, H. K., Stout, J. C., Bradshaw, J. L., Enticott, P. G. (2017). *Gambling disorder*. *Brain, Behavior and Cognition*. Oxon. Psychology Press. p. 231–250.

Lottery. *Encyclopedia Britannica* - <https://www.britannica.com/topic/lottery>

Marx D. (2022) *Status and Culture*. New York. Viking.

Matilainen, R. (2016). *Cultural and Social Meanings of Gambling in Finland and Sweden. A Historical Perspective*. // *Random Riches. Gambling Past & Present*. London and New York. Routledge. p. 119–131.

Myers, D. G., DeWall, N. C. (2020). *Psychology*. 13th edition. New York. Worth Publishers.

Munting R. (1998) *The Revival of Lotteries in Britain: Some International Comparisons of Public Policy*. *History*. Vol. 83, No. 272. pp. 628-645.

Munting, R. (2002) The Revival of Lotteries in Britain: Some International Comparisons of Public Policy. *History*. 83(272), p.628 – 645. DOI: 10.1111/1468-229X.00090

Naga S. Vitika. V. (2022) Lottery Market by Type: Global Industry Forecast 2021-2031 - <https://www.alliedmarketresearch.com/online-lottery-market-A14339>

Navaitis G. (2018) Azartas: lošimai, lažybos ir loterijos. Vilnius. AB „Spauda“

Navaitis G. (2019) „Laimėtojai“ Vilnius. KSU

Navaitis G. (2022) Atsakingas žaidimas. Vilnius. MRU

Navaitis G., Gaidys V. (2017) Azartiniai lošimai: Lietuvos ir Jungtinės Karalystės lyginamoji analizė. *Socialinis darbas : mokslo darbai = Social work : research papers / Mykolo Romerio universitetas*. vol. 15. No 1., p. 39-48. - file:///C:/Users/Home/Downloads/%23%23common.file.namingPattern%23%23-3.pdf

Navaitis, G., Ralys, K., Gaidys, V. (2014) Tikėjimo ir laimės sąsajos. // *Socialinis ugdymas. Socialinės inovacijos socialinių industrijų plėtrai*. 39 (3), p. 30–38.

Navaitis G., Indrašienė V., Jegelevičienė V., Merfeldaitė O., Pralapas R., Railienė A. (2022) Lošimų paslaugų paplitimas Lietuvoje. Vilnius, MRU

Navaitis G., Karaliūnas A. (2021) Loterijos Covid -19 pandemijos metu. žurnalas „Taikomoji psichologija“ Nr.1. p. 4-10, - <https://ltpa.eu/wp-content/uploads/2021/09/zurnalastaikomojipsichologijanr20211.pdf>

Nowak A. (2017) Kupowanie nadziei. Loteria w Królestwie Polskim (1815-1867). Warszawa. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

Parthasarathi T., McConnell M. H., Luery J., Kable J. W. (2017). The Vivid Present: Visualization Abilities Are Associated with Steep Discounting of Future Rewards. // *Frontiers in Psychology*. Nr. 8. p. 289 – 300

Plūžek, Z. (1996) Pastoracinė psichologija. Vilnius. Amžius.

Shaffer, H. J., Blaszczynski, A., Ladouceur, R., Collins, P., Fong, D. (2019). Responsible gambling and its stakeholders. // *Responsible gambling: Primary stakeholder perspectives*, New York: Oxford University Press. p. 1–32.

Shelley R. (1989). *The Lottery Encyclopedia*. Austin, Byron Pub. Services.

Tracy, S. J. (2019). *Qualitative research methods: Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact*. 2nd ed. Wiley-Blackwell.

Wardle, H., Moody, A., Spence, S., Orford, J., Volberg, R., Jotangia, D., Griffiths, M., Hussey, D., Dobbie, F. (2011). *British Gambling Prevalence Survey 2010*. London. National Centre for Social Research

Williams, R., Hodgins, D., Smith, G. (2007). *Research and Measurement Issues in Gambling Studies*. Amsterdam: Emerald Group Publishing Limited.

Willmann G. (1999) *The History of Lotteries*. Department of Economics, Stanford University. Stanford.

WLA (2015). *The WLA Global Lottery Data Compendium*. World Lottery Association. Retrieved from: http://worldlotteries.org/cms/images/stories/WLS2014_rome/docs/WLA%20Compendium%202014_U1_Inhalt_U4_14-Nov-2014.pdf.

Žilinskienė D., Filipavičius V., Zabarskaitė E. J., Navaitis G. (2021) *Loterijos Lietuvoje. Ekonominė, socialinė ir kultūrinė analizė (mokslo studija)*. Vilnius. KSU